

„SOLA SCRIPTURA”
Teológiai Főiskola
Bibliaoktató szak

„... ASSZONNYÁ TEREMTETTE...”

NŐK A BIBLIÁBAN,
AKIKRŐL EMLÉKEZÉS LESZ AZ IDŐK VÉGEZETÉIG

Készítette: Horváth Lászlóné
Konzulens: Kovács Zoltán
2015.

Tartalomjegyzék

Bevezetés, témaválasztás indoklása	3
A jó kezdet: az Édenben	5
A bűneset	8
Az Édenen kívül	10
Az „asszonyi természet” – gének, és a „női agy”	10
Nőnevelés – Társadalmi szerepek: család, munka, feminizmus?	15
Nők a Bibliában, – akikről emlékezés lesz az idők végezetéig	18
Potifárné – Jézabel; az ókor öntudatos asszonyai, akik magukhoz ragadták a kezdeményezést	18
A megvádolt József személye	19
A nő élete Egyiptomban	20
A betegessé váló gondolat	22
Az erőszak vádja	24
A bálványimádó Jézabel, Izráel királynéja	26
A Kármelen történt csoda felbőszíti a királynét	27
Jézabel „megszerzi” Nábót szőlőjét	28
Isten ítélete Jézabel, és a királyi család felett	30
Jézabel halála	31
Ruth – Eszter; idegenben is megállni, türelmesen várni; jó tanácsosokat választani	33
Naómi, a tiszteletreméltó anyós, aki „megokosította az ifjú asszonyokat”	34
A „polgári törvények”	35
Útban az ismeretlen föld felé	37

Boáz földjén	38
A megtalált „nyugalom” Boáz oldalán	39
Eszter életútja	40
Hadassából Eszter királyné lesz	40
Hámán, és az ő terve	41
Ima és a böjt ideje	42
A királyné lakomája	43
Új rendelet, és ünnep születik	44
Ráháb – Mária Magdolna; avagy, a legmélyebb női élethelyzet, a prostitúció bugyrából van szabadulás	48
A „tisztaság” törvényei	49
Ráháb, a ”fogadósnő”	50
A hithősök sorában	52
Mária Magdolna életútja	52
Befejezés	55
Függelék	57
Felhasznált irodalom	65

Bevezetés – Témaválasztás indoklása

A Biblia második oldalán a következőket olvassuk: *„Teremtette tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremtette őt: férfivá és asszonnyá teremtette őket. (1Móz 1,27)* Az ember, az emberiség tehát férfiaktól és nőktől áll. Kicsiny gyermekként ezt már két éves korukban meg tudjuk különböztetni. Öt – hat éves korunkra, pedig a nemi azonosság tudata¹ is kialakul bennünk, tehát tudjuk magunkról, hogy „fiú vagyok-e, vagy lány”. A pszichológus szerint *„ az élet első öt – hat esztendejében kétségtelenül kellemesebb dolog lánynak lenni, mint fiúnak.”*² Aztán az életkor előrehaladtával, a „kellemesebb dolog” visszájára fordulhat.

A téma aktualitását adja, hogy a nemek közötti feszültségek jeleivel nap, mint nap találkozhatunk. Úgy tűnik, mintha az ellentét kibékíthetetlen lenne férfi és nő között. A nők életük során egyszer biztosan kapnak egy élcelődő megjegyzést értelmi képességeikre vonatkozóan, a „szőke nőről” ne is beszéljünk. Honnan ered, mi az oka a nemek közötti feszültségnek? *„Mielőtt az anyaméhben megalkottalak, már ismertelek” (Jer 1,5)* nemcsak Jeremiásra vonatkozik, hanem abban az összefüggésben is igaz, hogy a teremtő Isten milyen nemű embernek formált minket „titkon”. Az Ő tervében férfiként vagy nőként tölthetjük be azt a legfőbb jót, amit elkészített a számunkra (*Eféz 2,10*). Nem véletlenül születünk nőnek vagy férfinak; Istennek célja van vele. Nos, dolgozatomban erre szeretném keresni a választ, a fent idézett igevers második felére helyezve a hangsúlyt: *„és asszonnyá teremtette”*. Isten miért teremtette az asszonyt? Mit tudhatunk a kezdetről? Rövid áttekintésben keressük a választ, hogy mire „predesztinál” „az asszonyi természet”, a gének, és a „női agy”? Hat nő sorsát követjük nyomon, akikről a Biblia megemlékezik, párokba alkotva fogjuk megnézni, hogy van-e történetükben hasonló vagy eltérő vonás, akár attól függetlenül is, hogy más korban éltek. Potifárné – Jézabel, mint az ókor öntudatos asszonyai, akik maguk irányították életüket. Ruth – Eszter, idegenben is megállni, jó tanácsosokat választani, segítségül hívni; a témához kapcsolódóan a polgári rendtartás nőket védő „paragrafusai”. Ráháb – Mária Magdolna, a legmélyebb női élethelyzet, a prostitúció bugyrából van-e szabadulás? – röviden áttekintենk az egészségügyi törvényeket, amelyek védelmül szolgáltak. A dolgozat terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy érintsük a téma szociológiai vetületét, a nőnevelés kérdéskörére csupán egy gondolattal térünk ki; és még nagyon sokféle szempont felmerülhet, de a

¹ Ranschburg Jenő: *Nők és férfiak*, Saxum Kiadó Kft., 2011. 64. old.

² *I. m.* 55. old.

fentiek okán, erre nincs lehetőségünk. A történelmi háttér részletesebb leírásával azt szeretnénk megerősíteni, hogy a Biblia leírásai valós, történelmi korszakokba beilleszthető események, más források is megerősítik „valódiságukat”; a néhány irodalmi részlet közlése mutatja, hogy hatással voltak a gondolkodásra, és megihlettek művészeket is.

A témaválasztás indokaként kétféle hatást kell említenem, mivel nőként – feleségként – anyaként élem az életemet; a Bibliával való ismerkedésem idején mélyen megrendített Jákób pátriárka egyetlen leányának, Dinának a története: a Sekhem-i állomás előtt csupán a születéséről tudhatunk: „*Annakutána szült leányt, és nevezte nevét Dinának.*” (1Móz 30,21); illetve feljegyezték, hogy szerepel az Egyiptomba bevonuló család névsorában: „*Ezek Lea fiai, akiket szült Jákóbnak Mezopotámiában, Dinával az ő leányával együtt.*” (1Móz 46,15) Azon kevesek közé tartozik, akiről a Biblia elbeszéli, hogy megerőszkolták. Hogyan tudta folytatni az életét, milyen kilátásai lehettek? Egy másik könyvben pedig, olyan heves és indulatos megállapításokat olvastam a feminizmusról, hogy bevallom, kíváncsivá tett, mi is az tulajdonképpen. De nem volt-e valami törvényszerűség abban, hogy megjelent a 19. században?

A másik „élmény” a szüleimhez kötődik. Olyan családba születtünk a húgossal, ahol nem volt baj, hogy lányok vagyunk. Szívesen hallgattuk a születésünk történetét, ahogy minden gyermek, hiszen tudni szeretnénk, hogyan jöttünk a világra. Szüleink az első gyerek érkezésekor elfogadták a tényt: leányuk született, amolyan „mindegy, csak egészséges legyen” alapon. Azonban amikor második gyermeküket várták, szinte bizonyosan fiút reméltek; olyannyira, hogy nem volt leánynév, és édesanyánk hamarjában a saját keresztnévét diktálta be. Nagynéném elbeszélése szerint, nem mert megmondani édesapánknak, hogy ismét leánya van. Amikor este hazaért – mert vidéken dolgozott - így adta tudtára a hírt: „megszületett a fiad, de Kati lett a neve”. Apánk elfogadta a megváltoztathatatlant: lányai vannak. Arra, hogy titokban talán vágyott fiú utódra, aki továbbviszi a nevét, édesanyánk szavaiból következtethettünk (néhány évvel édesapánk halála után tört fel belőle); „sajnálom, hogy nem szültem neki egy fiút”. Mégis, miből ered ez az ősi vágyakozás a fiú után? Melyik nemű gyermek az „értékesebb” vagy „értéktelenebb”? „*A legjobb hagyaték, amit a szülők hátrahagyhatnak gyermekeikre: a hasznos munka ismerete és az érdek nélküli jóakarattal jellemezett életpélda.*”³

³ White, Ellen: *Boldog otthon*, Élet és Egészség Könyvkiadó – Bibliaiskolák Közössége; Budapest, 2006., 329. old.

A jó kezdet: az Édenben

„És mondta Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a csúszó-mászó mindenféle állatokon. Teremtette tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremtette őt: férfivá és asszonnyá teremtette őket. És megáldotta Isten őket, és mondta nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be földet és hajtátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon. (...) És látta Isten, hogy minden amit teremtett íme igen jó.” (1Móz 1,26-28. 31)

„És formálta az Úr Isten az embert a földnek porából, és lehelte az ő orrába életnek leheletét. Így lett az ember élő lélekké. És ültetett az Úr Isten egy keretet Édenben, napkelet felől, és abba helyezte az embert, akit formált (...) És vette az Úr Isten az embert, és helyezte őt az Éden kertjébe, hogy művelje és őrizze azt. És parancsolt az Úr Isten az embernek mondván: A kert minden fájáról egyél. De a jó és gonosz tudásának fájáról ne egyél; mert amely napon eszel arról, bizony meghalsz. Az asszony teremtése: a házasság. És mondta az Úr Isten: Nem jó az embernek egyedül lenni: szerzek néki segítőtársat, hozzá illőt. (...) Bocsátott tehát az Úr Isten mély álmot az emberre, és ez elaludt. Akkor kivett egyet annak oldalbordái közül, és hússal töltötte be annak helyét. És alkotta az Úr Isten azt az oldalbordát, amelyet kivett az emberből, asszonnyá, és vitte az emberhez. És mondta az ember: Ez már csontomból való csont, és testemből való test: ez asszonyembernek neveztessek, mert emberből vétetett. Annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez: és lesznek egy testté.” (1Móz 2,7-8. 15-18. 21-24)⁴

„ A teremtésről szóló hitvallás nem helyszíni tudósítás, nem szemtanú beszámolója, hanem hitvallástétel. Tömör mondataiban áll előttünk a házasság, család Isten által létrehozott rendje. Olyan rend ez, amivel az emberiség mindig vitában állt, mégsem tudott elszakadni tőle soha.”⁵ Sorra véve a kijelentéseket azt mondhatjuk: Isten az embert, az emberiséget férfivá és nővé teremtette. Az asszony teremtésének célja a házasság, bár a történelem során ennek gyakorlata sokat változott, mégis azt a megállapítást tehetjük, hogy alapjai szilárdak, mert a Teremtői akaratból valók. Nem jó az egyedüllét, ezért Isten az emberhez egészen hozzáillő segítőtársat adott. Bizonyosak lehetünk abban, hogy akit Isten

⁴ Az igehelyek közlésében a Károli Gáspár által fordított Bibliát vettük alapul.

⁵ Ablonczy Dániel: *Családkönyv református keresztyén szemmel*, Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya Budapest, 1992. 10. old.

mellénk rendelt – az Ő bölcs előrelátása szerint, minden tekintetben hozzánk való: „de az Úrtól van pedig az értelmes feleség.” (Péld 19,14) „ A boldog, jól megalapozott házasság első alappillére tehát, hogy házastársunk nem valami saját szerzemény, nem „fizetség” a jó cselekedeteinkért, különleges érdemeinkért, hanem Istentől nyert becses ajándék. Sokan átélhetik ezt a társsal való meglepetésszerű, mégis régóta várt találkozás alkalmával. Ajándékot sem megfizetni, sem kiérdemelni nem lehet – csak elfogadni, megköszönni és vigyázni rá (...) Isten olyan segítőtársat adott, aki kipótolja legrejtettebb hiányosságaimat is, melyekben kiegészítésre, segítségre szorulok. Mindemmellett „hozzám szabott”, különleges képességekkel és tehetséggel ruházta fel Őt, hogy mind szolgálatomban, mind lelki-jellembeli növekedésemben Isten leghatékonyabb „eszközévé” váljon.”⁶ A héber is: férfi, ember; issá: asszonyember; „csontomból való csont, és testemből való test: ez asszonyembernek neveztesék”. A férfi és a nő együtt ember. Sem a férfi, sem a nő önmagában nem teljes. Különösen szép a magyar nyelvben a feleség szavunk, amely azt fejezi, hogy a férj, a férfi másik fele, másik része; ketten (a két fél) együtt alkotják az egészet. „ Az Ő szeretetének jele, amivel maga mellé és egymás mellé rendelte a férfit és a nőt.”⁷ „ Isten nem Ádám fejéből teremtette az asszonyt, azért, hogy ne uralkodjék a nő a férfin. De nem is a lábából, hogy a férfi megalázza a feleségét. Hanem az oldalbordáját nyitotta meg – mellé rendelte. Ez az isteni, eredeti szándék.”⁸

A következő kijelentés: a férfi és a nő Isten képmása, amely nem csupán külső hasonlóság. „ A régiek gondolkodásmódja szerint az, aki (ami) valakinek a képmása, az őt képviseli, nevében és megbízásából jár el. A képmás szó alatt képviseletet értünk.”⁹ Mózes első könyvében, a teremtés leírásában még nem tudunk arról, hogy a világegyetemben milyen dolgok történtek, azonban Ádám határozott utasítást kapott: „örizze” a kertet. A mennyei udvarban a Föld teremtése előtt lázadás történt: „És lett az égben viaskodás” (Jel 12,7a) „belső erőszakossággal telt meg és vétkeztél; azért levetlek téged az Isten hegyéről”(Ezék 28,16)

A Teremtő a szeretet törvényének képviselésére alkotta az embert, hogy „uralkodjék” a teremtett világon (és ne egymáson), gondozza a keretet „művelje és őrizze”, találja meg a boldogságát társával együtt ebben a munkában. Amikor azt olvassuk: „íme igen jó”, úgy fordíthatnánk le: tökéletes volt, ez azt jelentette, hogy „ a tökéletesség alapjával és

⁶ Soós Attila: *Titokban formáltattam, Egy túlélő vallomásai*; BIK Könyvkiadó Budapest, 2007. 56. o., 64. old.

⁷ Ablonczy Dániel: *i. m.* 10. old.

⁸ Cseri Kálmán: *Az Ószövetség nőalakjai I.* [s. l.]. Kézirat. 1983. lsz. 12199. *Az Ószövetség asszonyai, Éva*

⁹ Ablonczy Dániel: *i. m U.o.*

lehetőségével hívta életre”¹⁰ Ádámot és Évát, „ hogy a tökéletes világ tökéletes lakója legyen.”¹¹

A 24. vers a házasságnak az Isten szerinti szakaszait mutatja be: „elhagyni”, „ragaszkodni”, „egy testté válni”. A sorrendet nem ajánlatos felcserélni, ill., hogy mai világunkban éppen fordítottan történik, látjuk az eredményt: a statisztikai adatok szerint Magyarországon háromból két házasság válással végződik. „*Elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját*” – elsősorban gondolkodásban, de nagyon fontos, hogy az új család a létfenntartásában is önállóvá váljon. Minden tekintetben felnőtté válni. Popper Péter így fogalmaz: „ *A felnőtt férfit tehát az alábbiak jellemezték: 1. A szociális érettség, felelősségérzet önmagáért és családjáért. 2. Önfegyelem és önuralom. 3. A lelki megpróbáltatások, stresszek elviselése. A hallgatni tudás.*”¹² Természetesen, a Tízparancsolat szülőkre vonatkozó része (V. parancsolat az ígérettel) minden időben fennáll és kötelező érvényű. Nem csak a szülői ház, hanem az egyéni érdekek is elhagyandók; mostantól nincs többé: „én”, „te”, csak a „mi” elfogadható. Az „elhagyás” az asszonyra, a feleségre is vonatkozik, nemcsak a férjre. A szülőknek is meg kell tanulniuk elfogadni az új élethelyzetet, hiszen a szülő–gyermek kapcsolat elé egy olyan kapcsolat kerül, amely a Biblia szerint a legfontosabb emberi közösség: a házasság, amelyben a „felek”, „*mint akik örökös társak az élet kegyelmében*” (1Pt 3,7b). Az a szülő, aki nem veszteséggként éli meg, hogy gyermeke családot alapított nyerhet egy fiút vagy leányt, később pedig, boldogan taníthatja immáron az unokáit.

„*Ragaszkodik feleségéhez*” – ez több és mélyebb, mint valami lobogó érzelem vagy felindulás. Ragaszkodni a másik felünkhöz, az ő boldogságának előmozdítását jelenti, munkálkodni, küzdeni érte; tiszteletet adni, szeretetünket, megbecsülésünket kifejezésre juttatni. Ragaszkodni akkor is hozzá, amikor valamilyen gyengeséget, fogyatékoságot fedezünk fel egymásban. Úgy ismerhetjük meg egymást a házasságban, ahogyan az korábban lehetetlen volt. „ *Egy másik emberhez való kapcsolódás megnöveli az egyén biztonságát és ezáltal csökkenti a szorongásait. Ezt már évezredekkel ezelőtt is tudták. A Prédikátor könyve [4,9–12] így ír erről: Sokkal jobban van dolga a kettőnek, hogy nem az egynek; ... Mert ha elesnek is, az egyik felemeli a társát. Jaj pedig az egyedül valónak, ha elesik, és nincsen, aki őt felemelje. Hogyha együtt fekszenek is ketten, megmelegszenek; az*

¹⁰ Vankó Zsuzsa: Mit mond a Biblia, Bibliaiskolás Közössége Budapest, 1999. 28. old.

¹¹ White, Ellen: *i. m.* 25. old.

¹² Popper Péter: *Felnőttnek lenni ... (A „létező” és a „készülő” ember)*, Saxum Kft. 2000., 33. old.

*egyedül való pedig mi módon melegedhetik meg? Ha az egyiket megtámadja is valaki, ketten ellene állhatnak annak; és a hármas kötél nem hamar szakad el.*¹³ „*Ha nehézségek, gondok és csüggesztő körülmények támadnak is, se a férj, se a feleség ne élje bele magát abba a gondolatba, hogy házasságuk tévedés vagy csalódás! Határozzátok el, hogy egymás számára azzá váltok, amivé csak lehet! Legyetek továbbra is oly figyelmesek, mint kezdetben; minden módon támogassátok egymást az élet küzdelmeiben! Gondolkodjatok azon, hogyan tudnátok elősegíteni egymás boldogságát! Akkor a házasság nem fogja a szeretet végét jelenteni – hanem a szeretet a házassággal kezdődik el igazán.*”¹⁴

„Lesznek ketten egy testté” – két ember azonosulását, a legteljesebb egységet jelképezi, amelybe a szégyenérzet nélkül vállalt testi egyesülés is beletartozik, ahol nincs „privát szféra”. A szexualitás tehát nem az alap, hanem a házasság teteje. „*A házasságban a nemi egyesülés, két lény önátadása egymás számára, sem nem illetlen, sem nem szükséges rossz, hanem a házasság természetes része.* „*Jöllehet a nemi erővel sokféle visszaélés történt, és történik, jóllehet nincs az életnek talán egy más területe sem, ahol annyi gonosz és szégyenletes dolog halmozódna fel, mint a nemi életben; – azt valljuk, hogy Isten a férfit és a nőt a nemi élet adottságaival együtt teremtette s azt akarja, hogy ezzel a házasságon belül éljenek*”¹⁵ Pál apostol ezt írja a gyülekezetnek: „*Tisztességes minden tekintetben a házasság és a szeplőtlen házasság; a paráznakat pedig és a házasságrontókat megítéli az Isten*” (Zsid 13,4) Csodálatos, szinte felfoghatatlan gyümölcse a gyermek, akiben sejtszinten is, fizikai valóságában is megvalósul az „egy test”. Egy gyermek születése is szolgálhat tanítással, ráirányíthatja a figyelmet a Teremtő felé: „*Séthnek is született fia, és nevezte annak nevét Énósnak. Akkor kezdték segítségül hívni az Úrnak nevét*”. (1Móz 4,26)

A bűneset

Nem tudjuk, mennyi idő telt el az ember teremtése és „a bűneset” között. A Bibliában Mózes első könyve, harmadik fejezete tárja elénk a történeteket. Visszautalva a második fejezet 16–17. versére, azt olvassuk, hogy Isten csupán egy helyen korlátozta a kert használatát, a „tudás fájában” tette próbára az iránta való szeretetet és engedelmisséget – ezzel, szinte megmutatta, hol várható a kísértés: „*szakasztott azért*

¹³ Popper Péter *i. m.* 72-73. old.

¹⁴ White, Ellen: *i. m.* 92. old.

¹⁵ Ablonczy Dániel: *i. m.* 61. old.

annak gyümölcséből, és evett, és adott vele lévő férjének is, és az is evett” (1Móz 3,6) A szeretet és a békesség, az a harmónia, amely jellemezte az Isten–ember, valamint a férfi–nő kapcsolatát szertefoszlott, „ *helyébe a bűntudat, a jövőtől való félelem, a lélek mezítelenségének érzése lopakodott.*”¹⁶ Amikor meghallották Teremtőjük szavát, elrejtöztek előle a kert fái közé; így válaszolt Ádám a hívásra: „*Szavadat hallom a kertben, és megfélemlém, mivelhogy mezítelen vagyok, és elrejtöztem*” (1Móz 3,9) Nincs visszaút; mentegőztek, kifogást kerestek, takargatták magukat. Tovább menve: vádolták egymást, de még Teremtőjüket is. „*Az asszony, akit mellém adtál, ő adott nékem arról a fáról, úgy ettem*” (12. vers) „*Ádám, aki Éva iránti szeretetétől készletve önként választotta sorsát, eljátszva Isten tetszését, édeni otthonát, az örök élet örömét, most bukása után képes volt arra is, hogy vétkéért feleségét, sőt magát a Teremtőt próbálja felelőssé tenni.*”¹⁷ Az asszony pedig, a kígyóra hárította a felelősséget. Ez a párbeszéd életük végéig megmaradhatott az emlékezetükben, a halál, amely nem sújtott le rájuk azonnal (de abban a pillanatban kimondatott felettük), megjelenik az első nemzedékben. Az elveszett boldogság, „az elveszett Paradicsom” ettől kezdve visszatérő témája a filozófiának és a művészeteknek.

Az ún. „ősevangélium” (1Móz 3,15) ítélethirdetés Sátán felett; Isten nem hagyja teremtményeit az „emberölő” kezében. „*És az Isten könyörül rajta, és azt mondja: Szabadítsd meg őt, hogy ne szálljon a sírba; váltságdíjat találtam!*” (Jób 33,24) „*Beleavatkozik a történelembe, és végül örök szabaditást biztosít neki a bűntől és a rossztól.*”¹⁸ Az asszonyhoz így szólt: „*Felette igen megsokasítom viselődésed fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat; és epekedsz a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad*” (1Móz 3,16). Akár próféciaként is tekinthetjük az elmondottakat; a bűn következtében évezredekre megváltozik a férfi–nő kapcsolat, a nő osztályrésze a „fájdalom”, az „epekedés”, a vágyakozás nem csak a férj, hanem a boldog házasság után, aki eztán „uralkodik te rajtad”. Ádámhoz intézett szavai: „*Mivelhogy hallgattál a te feleséged szavára, és ettél arról a fáról, a melyről azt parancsoltam, hogy ne egyél arról: Átkozott legyen a föld te miattad, fáradságos munkával élj belőle életednek minden napjaiban. Tövist és bogáncskórót teremjen tenéked; s egyed a mezőnek füvét. Orcád veritékével egyed a te kenyeredet, míglen visszatérsz a földbe, mert abból vétettél: mert por vagy te s ismét porrá leszel.*” (1Móz 3,17-19)

¹⁶ l. m. 38. old.

¹⁷ l. m. 39. old.

¹⁸ Vankó Zsuzsa: *Mit mond a Biblia*, Bibliaiskolás Közössége Budapest, 1999. 63. old.

Az édeni vég: Ádám Évának nevezte el feleségét, az Úr Isten bőrruhákat készített, azzal öltöztette fel őket (ehhez az állatnak el kellett pusztulnia), az elmúlás azonnali tapasztalása által kellett megtanulniuk: „*vérontás nélkül nincsen bűnbocsánat*” (Zsid 9,22). „*Isten a halhatatlanságot az engedelmesség feltételével ígérte meg az embernek, de az törvényszegésével eljátszotta az örök életet. (...) Hogy örökké élhessen, az embernek folyamatosan táplálkozni kellene az élet fájáról. Enélkül életereje állandóan csökken, míg végül teljesen megszűnik az élete.*”¹⁹

Az Édenen kívül

Éva világra hozta Káint, mondván: „*Nyertem férfiat, az Urat*” (1Móz 4,1) [Pontosított fordításban]. A névadásból arra következtethetünk, hogy már az első nemzedékben remélték a közösség helyreállítását Isten és ember között. Második gyermekük Ábel is megszületett, akire és annak áldozatára rátekintett az Úr. Ádám és fiai a Paradicsom kapujához mentek Isten imadására, itt újították meg engedelmisségi fogadalmukat a törvény iránt.²⁰ Káin haragra gerjedt és megölte testvérét. Nagy ára volt és van a bűnnek, következményeiről nem beszélt a kígyó Évának. Innen indul meg egyfajta gondolkodásmód változás és genetikai fordulat: hiszen míg Ádám és Éva, Isten képmására teremtett, addig utódaik a szülők „képmását” hordozták. Az ősvilágot el kellett pusztítani Teremtőjének: „*És látta az Úr, hogy megsokasult az ember gonoszsága a földön, és hogy szíve gondolatának minden alkotása szüntelen csak gonosz. Megbánta azért az Úr, hogy teremtette az embert a földön, és bánkódott az ő szívében.*” (1Móz 6,5–6) Csupán Noé és családja vitte tovább az Isten-ismeretet, néhány ember jelentette a „hívó maradékot” „*Hit által tisztelte Istent Noé*” (Zsid 11,7). Noé fiai: Séth, Khám és Jáfet lesznek az „újraindított” emberiség ősatyái.

Az „asszonyi természet” – gének, és a „női agy”

„*A férfiakban és a nőkben – mind biológiai, mind pszichológiai értelemben – több a közös vonás, mint a különbség.*”²¹ Az emberi faj örökletes tulajdonságait a kromoszómapárok génjei határozzák meg. Ezek a kromoszómapárok nagyon hasonlítanak

¹⁹ White, Ellen: *Pátriárkák és próféták, Az Ószövetség történelme*, Fordította: Stramszki István; Bibliaiskolák Közössége; h. n.; é. n., 42. old.

²⁰ *i. m.* 44. old.

²¹ Ranschburg Jenő: *i. m.* 12. old.

egymásra, annak ellenére, hogy az egyik mindig a spermiumból (az apától XY), a másik a petesejtből (az anyától XX) származik. A gyermek nemét meghatározó (huszonharmadik) kromoszóma petesejtből származó része minden esetben X kromoszóma, amely nélkül az élet fenntartása lehetetlen; legalább egy X kromoszómát minden embernek birtokolnia kell. A fogantatás pillanatában egyetlen genetikai program, „alapforma” létezik, az, amely a női szervek kifejlődésére ad utasítást.²² Ha két X kromoszóma kapcsolódik össze, akkor kb. 40–42. hétben kislány születik, viszont az Y kromoszóma jelenlétében a megtermékenyülés hatodik hete körül bekövetkező változások nyomán (ekkor indul meg a férfihormonok, az androgén termelődése), kisfiú jön a világra.

Vannak olyan „érdekességek”, amelyeket a tudomány, egyelőre nem tud megmagyarázni: a fiúk kora hajnalban és naplemente előtt születnek nagyobb valószínűséggel; délben vagy éjfél körül több lány születik; vagy a fiatalabb nők nagyobb eséllyel szülnék fiút, s ha egy nőnek már van gyermeke, minél idősebb, annál valószínűbb, hogy leány gyermeke lesz. A spontán vetélések aránya is elgondolkasztató: fogamzáskor 20–25 %-kal több a fiú, mint a lány, mégis kilenc hónap múlva csak 5–6 %-kal születik több fiú; tehát 100 leánymagzatra 125 fiú jut, születéskor az arány már csak 100:106.²³ A méhen belüli élet vizsgálatokor pedig, azt a felismerést szűrték le a tudósok, hogy a fiúk halálozási aránya nagyobb a lányokénál (vetélések tekintetében), de ez az arány a csecsemőkorban is megmarad. A genetikusok úgy vélik, hogy az Y kromoszómának – túl azon, hogy a magzat nemét meghatározza, nincs szerepe a testszövetek fejlődésében; ugyanakkor az X kromoszóma rendkívül sok genetikai utasítást hordoz testünk alakulására vonatkozóan. A férfi helyzete a magzati életben hátrányosabb, mivel csupán egy X kromoszómával bír; a nőnek viszont két X kromoszómája van.²⁴ „*Az egészséges fiúgyermek születése biológiai értelemben jelentősebb esemény, mint a lányé.*”²⁵ Az ún. „kitevés” vagy csecsemőgyilkosságok áldozatai is többnyire lányok. Mire elérjük a fiatal felnőttkor, a nők és férfiak létszáma közelítőleg azonos: minden férfinak és nőnek lehet társa az életben! A 40. és a 60. életév között azonban a férfiak halálozási aránya ismét magasabb a nőknél; 60. éven felül sokkal több nő él a Földön, mint férfi. Ranschburg Jenő erre a következtetésre jut: „*Úgy vélem, az adat drámai: arra utal, hogy a nők és férfiak élettartamában kimutatható különbség a két nem életmódjától – és a civilizáció átkaitól –*

²² i. m.

²³ i. m.

²⁴ i. m.

²⁵ i. m. 32. old.

független, biológiai okú jelenség. (...) a kutatók egy része feltételezi, hogy a férfiakat 40 és 60 éves koruk között saját hormonjaik (az androgének) pusztítják el. Ennek magyarázata – állítják ezek a tudósok – abban rejlik, hogy a nők eredeti, biológiai funkciója (amire „teremtve vannak”) a gyermekszülés és gyermekgondozás, míg a férfiaké a gyermeknemzés. Amint a férfi ezt a feladatát teljesítette (vagy túllépett a teljesítőképeség életkori határán), létezésének biológiai oka megszűnik. (...) A nőknél viszont a gyermekgondozás – mint biológiai funkció – feloldja a szülőképes kor lezárulásából adódó határokat.”²⁶

Visszatérve az anatómiai jellemzőkhöz: csecsemőként csaknem egyformák vagyunk. Az általánosságban elmondható, hogy a fiú újszülöttek nagyobb testtömeeggel és testhosszal születnek. A különbség felnőttkorra is megmarad. A lányok medencéje, főként a kismedence formája és elhelyezkedése más (egyfajta „anatómiai biztosíték”, hogy majdan képes legyen kihordani és világra hozni utódját, a petesejtszám is adott, hogy a megfelelő időben megkezdhesse működését). A legfontosabb alkati különbségek a serdülőkorban (kb. 10. és 15. életév között) indulnak meg, amikor a saját nemre jellemző hormonok kiválasztása is felerősödik. A biológiai érés a lányoknál hamarabb kezdődik, mint a fiúknál. „A női test gyengesége a férfiével szemben első látásra feltűnik, ahogy ezt az Enciklopédiában és Rousselnél [Pierre Roussel, francia orvos] olvashatjuk: a csontok kisebbek és könnyebbek, a mellkas szűkebb; a szélesebb medencével a combcsontok ferdülése jár együtt, ami gátolja a járást, mivel a térdek összeérnek, a csípők imbolyognak, egyensúlyoznak, a járás ingadozó, bizonytalan. Ez tehát a csontváz felépítésének különbsége. (...) A női test egyvalamiben magasabbrendűbb: a nyirokerekek és idegek jobban elágaznak, ezért a nő különlegesen érzékeny (ami legjobb és legrosszabb tulajdonsága egyben...); az érzékszervek aktívabbak. (...) a nők gyengesége a természet akarata, ez ellen a nevelés nem tehet semmit – nem úgy, mint egyes filozófusok hitték. A nő sokkal közelebb áll a gyermekhez, mint a férfihez, állítják (...) Minden tény azt bizonyítja, hogy a nő rendeltetése gyermekek világrahozása és táplálása. (...) A nő teste alkalmas az anyaságra: abból, hogy a nő lehet anya, a kor racionalizmusa azt szűri le, hogy anyának kell lennie, sőt, semmi más nem lehet, csak ez. (...) a serdülőkori menstruáció teljesen érthetetlen jelenség. „Egyike az emberi test legfurcsább és legzavaróbb jelenségeinek” írja az Enciklopédia; (...) valószínűleg helyi vérbőségről lehet szó, ami mozgáshiány és a túl gazdag táplálkozás eredménye. (...) Roussel tiltakozik az ellen, hogy a menstruációnak

²⁶ i. m. 36. old.

bármilyen köze lenne a terhességhez (...) azt állítja, hogy ez az egészség „szabályozója”, olyan, mint az érvágás, s ez a nőknek jobb fiziológiai egyensúlyt biztosít, mint amilyen a férfiaké (...) a menstruáció büntetéssé, szolgálai megaláztatássá változik, amit a természet az anyaság miatt kényszerít a nőre.”²⁷ Így vélekedtek a 18. században francia tudósok a nőről, biológiai adottságairól, szaporítva az előítéletek számát. Messzemenő következtetéseket vontak le a nők értelmi képességéről, intellektusáról, intelligenciájáról.

Az orvostudomány, a genetika, az orvostechnikai (képalkotó eljárások) fejlődésével mára már pontosabb képet tudnak adni a tudományág szakemberei, akikhez biológusok, pszichológusok, szociológusok is csatlakoztak a kutatásban. A férfi és a nő nem egyforma képességekkel, készségekkel és magatartásformákkal születik, ennek oka, hogy agyuk jellege is különbözik (nemcsak mérete, amelyet a fent idézett francia tudósok leírtak, bár a későbbi kutatások megállapították, hogy az agysejtek száma azonos). Az életműködések és az érzelmek e fő irányító képlete másképp szerveződik a nőknél, mint a férfiaknál. Ez az oka annak is, hogy másként dolgozzák fel az információkat, különbözőképpen észlelik a dolgokat, mást-mást tartanak fontosnak, máshogyan viselkednek. „*A nemek különbözőségének légyege egyfajta kölcsönhatás, amely a hormonok és a hormonhatás szempontjából speciálisan „huzalozott” férfi–, illetve női agya között alakul ki. (...) A gyermek már nem szerint „elkötelezett” aggyal születik: tudata már az anyaméhben „elhatározza magát”, ahol még nem férkőzhetett hozzá az odakünn türelmetlenül várakozó társadalom*”²⁸ Az angol szerzőpáros könyvében összegzi a kutatások eredményeit, és felvázolják a női és férfi agy különbözőségének okát. Idézi egy amerikai pszichológus, Herbert Landsell megállapítását, amely szerint a nyelvi, valamint a térérzékeléssel kapcsolatos készségek központja a nőknél megoszlik a két agyfélteke között, a férfiaknál a két félteke specializálódik; a jobb félteke a térérzékelésért, a bal pedig a beszédképességért „felelős”. A nőknél mindkét félteke részt vesz a verbális és a vizuális készségek kialakításában. A férfiak agya specializáltabb, mint a nőké: a verbális készségeket a bal félteke, a vizuális készségeket pedig, a jobb félteke irányítja. Az elvont probléma megoldásában a férfiak agyuk jobb felét, a nők mindkét felét használják. Később igazolták, hogy az agy szerveződésének nemtől függő eltérései a férfiak és nők gondolkozásmódjában is megmutatkoznak. Az agy különféle területei más-más működésre szakosodtak, másként oszlanak meg a két nem között, ezért megvannak az előnyei és

²⁷ Knibiehler, Yvonne: „Az orvosok és a „női természet” kérdése Napoleon Polgári Törvénykönyvének idejében” Világtörténet, 1982. 1. szám; 55-84. o.

²⁸ Moir, Anne-Jessel, David: *Női agy – férfié*, Magyar Könyvklub, 1992., 13. old., 31. old.

hátrányai is. A férfias agyban viszonylag több a kevésbé széttagoltan elhelyezkedő agyi központ, ezért nem (vagy nehezebben) terelik el a lényegtelen információk a férfiak figyelmét. Arra a következtetésre jutottak, hogy a nők agyának két fele a kéregtesten keresztül nagyobb számú összeköttetést létesít egymással, ezáltal a két félteke között több információ cserélődhet ki, mint a férfiaknál: minél több az összeköttetés, annál jobb a beszédképesség, a verbális kifejezőképesség. A nők jobban felismerik a hanghordozásban, a mozdulatokban és a mimikában rejlő érzelmi árnyalatokat, több dologra tudnak következtetni, mert agyuk könnyebben rakja össze a szóbeli és képi információt. A férfi agyban kevesebb a két felet összekötő rost, ezért van kissé verbalitás terén hátrányban. A férfiak és nők agya másként szerveződik, emiatt készségeikben is különbségek jelentkeznek. A problémák megoldásában mindkét nem azokra a készségeire épít, amelyekben erősebb, mondja a kutató, s ezt „választott kognitív stratégiának” nevezte el. Tehát a férfi és a nő agyának jellegzetes a képlete: másként szerveződik, és az idegrendszeri kapcsolatok is másként alakulnak benne. A férfivá és nővé válásnak biokémiai okai vannak, ez a folyamat a pubertáskorral indul meg, és pszichológiai következményei is vannak. „A hormonokat akár kinevezhetjük agyformáló vegyületeknek is.” A fiúk szervezetében ez a tesztoszteron, amelynek fontos szerepe van a test felépítésének kialakulásában: izmok, csontok növekedésében (ez az oka, hogy nagyobb az izomtömegük); ebben az időszakban hússzor annyi, mint a lányok szervezetében. A legfontosabb női hormonok pedig: az ösztrogén és a progeszteron, amelyek nemcsak beindítják a nőies test kialakulását, hanem befolyásolják az agyat, ezzel együtt a nők érzelmi és szellemi reakcióit is. A hormonok bejutnak az idegrendszerükbe, és hatással vannak magatartásukra is. A hormontermelést a hipotalamusz szabályozza, amelyről kimutatták, hogy különbözik a férfi, ill. a női agyban. A férfinél szinte állandó hormonszintről gondoskodik (az öregedéssel természetesen változik). A női testben az agyalapi mirigy működése egy ciklusosan működő rendszer hoz létre. Ez nagyjából huszonnyolc naponként bekövetkező változás, a menstruáció.

A 20. század második felében aztán felismerték, hogy „*a különböző életszakaszokban a hormonok milyen jelentős neurológiai hatást gyakorolnak a vágyakra, az értékekre és magának a valóságnak a felfogására. (...) Minden menstruáló nő agya napról napra finom változásokon megy keresztül. Az agy bizonyos részei akár 25 százalékos változást is mutathatnak egy hónapon belül. Ez olykor szélsőséges formákat is ölthet, de a nők nagy többsége kezelni tudja a változásokat. (...) Minden hormonális*

állapot – a gyerekkorban, a serdülőkorban, a párválasztás időszakában, az anyaság vagy a menopauza idején – az új gondolatokért, érzelmekért és érdeklődési körökért felelős különböző idegrendszeri kapcsolatok kifejlődésének alapja.”²⁹ (Lásd: Függelékben, 1 – 3 melléklet³⁰) Nos, ezek az ismeretek, talán még a mai kor emberének is, újak, de gondoljunk csak bele: évezredek keresztül a női lét velejáróit milyen megvetéssel és gúnnyal írták le: „ a nők sokkal inkább veszélyeztetettebbek, mert érzékenyebbek, idegrendszerük működése intenzívebb, törekenyebb. (...) minden asszony, a serdülőkortól egészen a menstruáció megszűnéséig ennek a betegségnek az áldozata (...) Azzal, hogy a nő gyenge felépítésű, a Természet azon akarata nyilvánul meg, hogy alávetett és függő helyzetben legyen a nemi egyesülésben; a nő tehát kedvességre, gyengédségre sőt türelemre, belenyugváásra teremtett; ezért zúgolódás, egyetlen pisszenés nélkül kell hordoznia az erőszak, elnyomás igáját, hogy alávetettségével, példamutatásával fenntartsa a család egységét, a családi egyetértést. (Virey, A nevelésről; 1802, 74-75)”³¹ De kanyarodjunk vissza néhány gondolat erejéig az eltérő agyi struktúrához, amely az alapját képezi a mindennapos viselkedési és felfogásbeli különbségeknek nők és férfiak között. A téma szakértői úgy fogalmazzák, hogy a két nem eltérő „túlélési stratégiákat” dolgozott ki, ennek irányítója az agy, a női agy, amelyet egy „finoman hangolt, zseniális hangszer”³²-hez hasonlít a könyv írója. Megnyugváásra ad okot, hogy a „hangszerkészítő” maga a Teremtő. Ez az „asszonyi természet” teszi lehetővé, hogy az év minden hónapjában új élet foganhasson, és aztán jöhessen a világra. Nincs létjogosultsága az egymást becsmérő megnyilvánulásoknak a nemek között, mert ha ezt megengedjük magunknak nemcsak egymással, de Istennel szemben is tiszteletlenek vagyunk. Természetesen a két nem különböző; azonban ha egymás segítésére használnánk fel az eltérő készségeket és képességeket, segítségül hívva a kommunikációt, sokat tehetnénk az életminőségünk javításáért.

Nőnevelés – Társadalmi szerepek: család, munka, feminizmus?

„ A nőnevelés története jószerivel a nevelés „árnyoldalának” története. (...) a lányok nevelésének története megérdemli a megkülönböztetett figyelmet, mivel évezredekig más utakon járt, mint a fiúké. (...) filozófusok és pedagógusok szinte kizárólag a fiúk nevelését tartották szem előtt, amikor gondolataikat papírra vetették. A nevelés és oktatás

²⁹ Brizendine, Louann: *A női agy*; Nyitott Könyvműhely Budapest, 2010., 17. o., 18. old.

³⁰ Közli: Moir, Anne-Jessel, David: *i. m.* 8 – 13. old.

³¹ Knibiehler, Yvonne: *i. m.*, U. o.

³² Brizendine, Louann: *i. m.* 24. old.

*intézményeinek története is elsősorban a férfiak társadalmi szerepekre való felkészítésének színtereivel, azaz a fiúk iskoláival foglalkozik. (...) 5000 ezer évig tartott, amíg a lányok ugyanolyan magától értetődő természetességgel léphettek be az elemi iskola kapuján, mint ahogyan azt a fiúk már a mezopotámiai tábla háza vagy az egyiptomi írnokiskola létrejötte óta megtehették.*³³ – fogalmaz Pukánszky Béla könyvének bevezetőjében.

A történelem során az asszony tevékenysége, leginkább a családi élet területére korlátozódott. A középkori egyházatyák az apostoli levelekre hivatkozva korlátozták az egyházi–vallási, társadalmi megnyilvánulásokat. Ágoston kijelentése, *„hogya a nő alávetettsége a dolgok rendje; úgy helyes, ha férfi uralkodik a nőn és kormányozza, ahogy a lélek a testet és a férfiúi értelem ura a lény animiális részének. (...) Szent Jeromos a nőt önmagában megveti (...) a nő keserűbb a halálnál, és hogy az a csapda, amelybe a bűnös belesik. (...) általában a női népség, sok, vagy minden baj okozójának kártékonyosságát vannak hivatva kimutatni.*³⁴ A tanulmány szerzője hosszasan folytatja az egyházatyák kijelentéseinek sorát. *„A középkori keresztény felfogás ambivalens attitűdöt tár fel a nőekkel szemben és ez a kettősség a Szent Anya fogalmának elmélyítésével, valamint Szűz Mária és Mária Magdolna növekvő kultuszával a 12. századtól kezdve csak fokozódott.” (...) a nőktől megtagadták az egyik olyan lehetőséget, amely az alacsonyabb sorból származó férfiak számára biztosította a felemelkedést, nevezetesen az egyházi iskolai oktatást (...) úgy tűnik, a városi nők egyszerűen csak szolgák, kofák, irgalmas nővérek és prostituáltak voltak.*³⁵ A középkor „találmánya”, a nő megalázásának netovábbja az „első éjszaka” földesúri joga – „*ius primae noctis*”³⁶ A fent leírt elgondolások beivódtak a közgondolkodásba, és évszázadokra meghatározták a nők helyét a társadalomban, és a róluk alkotott képet. Az intézményesült oktatáshoz is kevesebb leány jutott, mint fiú. Természetesen akadtak kivételek a nemesi, főúri családok leányai között, ilyen volt Christene de Pisan, aki írásaiban szót emelt a nők védelmében, de tisztában volt azzal, hogy a nőképet férfiak alkotják.

³³ Pukánszky Béla: *A nőnevelés évezredei, Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*; Gondolat Kiadó, 2006., h. n. 9. old.

³⁴ D’Akverny, Maria-Therese: *Hogyan látták a nőt a teológusok és a filozófusok?*; Világtörténet 1982. 1. szám 7 - 8. old., 27. old.

³⁵ Shahaar, Shulamith: *A negyedik rend, Nők a középkorban*; Osiris Kiadó Budapest, 2004. 15. old., 51. old., 17. old.

³⁶ Harksen, Sibylle: *A nő a középkorban*, Edition Leipzig, Lipcse és a Corvina Kiadó Budapest közös kiadása, 1976., 13. old.

Személyes példájával Luther Márton is kiállt a házasság mellett,³⁷ végrendeletével pedig, felülírta a kor gyakorlatát: „tulajdon gyermekének az anya a legjobb gyámja.”³⁸ A nő területe a család: gyermeknevelés és a háztartás. Azonban illúzió lenne azt gondolni, hogy az asszonyok tevékenysége kimerült abban, hogy egyik kezében gyermekét szoptatta, másikkal az ételt kevergette a lábasban. Az asszonyok mindig hozzátették a maguk részét a család fenntartásához; sok olyan munkát elvégeztek, kevesebb bérért, amit a férfiak nem; gondoljunk a nők és gyermekek dolgoztatására. A nők munkába állásával kapcsolatban, „*azt a gazdasági tényt, hogy a család képtelen megélni egyetlen fizetésből, hamis és zavaros ideológiával próbáltuk elfedni.*”³⁹ A nők társadalmi és kulturális helyzetével kapcsolatban, Berzsényi Dániel: *Dukai Takács Judithoz*⁴⁰ írott episztolában fejt ki gondolatait a „szárnyait próbálgató” fiatal költőnőnek.

Így történhetett, hogy a 19. században elindult egy mozgalom, amely felemelte a hangját a nők kiszolgáltatottsága ellen: a női nem emberi jogaiért álltak ki; „*bekapcsolódtak különböző ügyek védelmébe, az alkoholtilalomtól a rabszolgaság eltörléséig*”⁴¹ „*A 19. század elején a nőknek – otthonukon kívül – csekély tér jutott a társadalomban. Például nem volt szavazati joguk, nem volt számukra elérhető a felsőoktatás, és a férjes asszonynak nem volt joga ahhoz, hogy vagyona legyen, még akkor sem, ha a vagyont ő vitte a házasságba. Hangtalanok voltak nemcsak a társadalomban, hanem a templomban is. (...) Ha Ellen White világát tanulmányozzuk, azt látjuk, hogy a nőkérdés nagyon fontos, mert ő is asszony volt a férfiak világában. Nemcsak egy asszony volt, aki koedukált közönség előtt szónokolt 1845-ben, hanem egy aktivista is, aki jobb oktatást javasolt a nők számára. Végül olyan szónok lett, akit nemcsak az adventisták között ismertek el, hanem mértékletességi és antialkoholista gyűlések világában is.*”⁴² Talán Biblia-körben értették meg, hogy Isten eredendően egymás mellé rendelte a férfit és a nőt; valami nincs jól. Nem tudatlan rétegekből kerültek ki ezek a nők (voltak köztük férfi támogatók is), hanem a középosztály értelmiségi, hívő családjaiból, hogy szót emeljenek a „hangtalanokért”. Ilyen asszony volt a szombathelyi Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona⁴³

³⁷ Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*, Kiadja az Ordass Lajos Baráti kör Budapest, 6. kiadás; 158. old.

³⁸ *Luther Márton végrendelete*, A reformátor testamentumának tartalmát és történetét ismerteti Fabinyi Tibor, 1982., Corvina Kiadó; 32. old.

³⁹ Ranschburg Jenő: *i. m.* 10. old.

⁴⁰ Berzsényi Dániel: *Dukai Takács Judithoz* című verse, lásd függelékben: 4. számú melléklet

⁴¹ Fohlen, Claude: *A nő a társadalomban*; Világtörténet 1982. 1. szám, 107. o.

⁴² Knight, George R.: *Ellen White kora*; Advent Kiadó Budapest, 2002., 45-46. old.

⁴³ Életrajzát lásd: Kelbert Krisztina: *Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona*; Arcképcsarnok Híres szombathelyi nők sorozat; Szülőföld Könyvkiadó Szombathely, 2013.

is, aki így vall tevékenységéről: „...Egy életen át küzdöttem a nők jogaiért, élénk és tevékeny részt vettem minden nőmozgalomban, harcoltam a gyengék jogaiért”⁴⁴ Ellent kell mondanunk Mérey Péter⁴⁵ állításának, miszerint a feminizmus által végzett „ eszmei és erkölcsi rombolás, amellyel a családi életet döntötte romokba” és a „ szexuális élet szabadossága” sem írható a számlájukra, gondoljunk csak Sodomára. A feminizmus amerikai kialakulásával egy időben, a Monarchiában is megjelentek mizogin hangok: – Georg Schönerer, Guido von List, Ottó Weininger tollából – „összegyúrva” a nő-, és zsidógyűlöletet.⁴⁶ Nem feladatunk a feminizmus védelme, sem elítélése, de ismereteinkből leszűrhetjük, hogy évezredek alatt olyan folyamatok zajlottak a társadalmak minden szintjén, a férfi–nő kapcsolatában, amelyek feszültségeket keltettek, ezek a felszínre kerültek, és valamilyen megoldást vártak.

2.5 Nők a Bibliában, – akikről emlékezés lesz az idők végezetéig

Potifárné – Jézabel; az ókor öntudatos asszonyai, akik magukhoz ragadták a kezdeményezést

Két asszony, akik úgy gondolták, kezükbe veszik sorsuk irányítását, kezdeményezően lépnek fel. Mindkét nő története negatív kicsengésű a Bibliában. Mindketten előkelő környezetben élnek, nagy tisztelet és tekintély övezi személyüket; míg az egyik egy udvarház, családi birtok úrnője, addig a másik egy ország királynéja. Befolyásos asszonyok, akik személyes példaadásukkal másokat is befolyásolnak; a jóra vagy a rosszra. Bár térben (Egyiptom – Izráel, az északi országrész) és időben (ie. 17. – ie. 9. század) távol éltek egymástól, vizsgáljuk meg, van-e valami hasonló, esetleg közös, vagy éppen különböző az életútjukban.

Potifárné történetét Mózes első könyve 39. fejezete 7–18. verse mondja el:

„ És lett ezek után, hogy az ő urának felesége Józsefre vetette szemeit, és monda: Hálj velem. Ő azonban vonakodott s monda az ő ura feleségének: Íme az én uramnak én mellettem semmi gondja nincs az ő háza dolgaira, és amije van, mindenét az én kezemre bízta. Senki sincs nálamnál nagyobb az ő házában; és tőlem semmit sem tiltott meg, hanem csak téged, mivelhogy te felesége vagy; hogy követhetném hát el ezt a nagy gonoszságot és

⁴⁴ Kelbert Krisztina: i. m. 73. old. Lásd: Függelékben 5. számú melléklet: részletek Greisinger Ottóné írásaiból

⁴⁵ Mérey Péter: *Az utolsó „Éden” (a gőg megdőlő bástyái második része)*; kiadja: Mérey Péter, h. n.; é. n

⁴⁶ Gerő András: *Se nő, se zsidó, Előítéletek találkozása a századforduló Monarchiájában*; Új Mandátum Kiadó Budapest, 2009.

hogyan vétkezhetném az Isten ellen? És lett, hogy az asszony mindennap azt mondogatta Józsefnek, de ő nem hallgatott reá, hogy vele háljon, és vele egyesüljön. Lett azért egy napon, hogy valami dolgát végezni a házba bement, és a háznép közül senki sem volt ott benn a házban. És megragadta őt ruhájánál fogva, mondván: Hálj velem. Ő pedig ott hagyta ruháját az asszony kezében és elfutott és kiment. És mikor látta az asszony, hogy ez a maga ruháját az ő kezében hagyta, és kifutott: Összehívta a háznépet és szólt hozzájuk, mondván: Lássátok, héber embert hozott hozzánk, hogy megcsúfoljon bennünket. Bejött hozzám, hogy velem háljon, s én fenszóval kiáltottam. És lett, amint hallotta, hogy fenszóval kezdtem kiáltani, ruháját nálam hagyta és elfutott és kiment. Megtartotta azért az ő ruháját magánál, míg az ő ura hazajött. S ilyen szókkal szólt hozzá, mondván: Bejött hozzám a héber szolga, akit ide hoztál, hogy szégyent hozzon reám. És mikor fenszóval kezdtem kiáltani, ruháját nálam hagyta és kifutott.”

A megvádolt József személye

A történet másik főszereplője, a megvádolt fél, József, akiről szólnunk kell. Életútját Mózes első könyvében találjuk meg. Ő volt Jákób tizenegyedik fia, édesanyja Rákhel, a szeretett feleség; *„Izrael pedig minden fiánál inkább szerette Józsefet, mivelhogy vén korában nemzette őt; és cifra ruhát csináltatott néki”* (1Móz 37,3). A tizenkét fiú négy anyától született (a többnejűségéből nagyon nyomorúságos élethelyzet lett, és van ma is, ahol ez elfogadott), természetük teljesen ellentéte volt Józsefének, akit vonzottak az apa és a nagypapa elbeszélései Jahveval megélt tapasztalataikról. Az álmok pedig, az utolsó csepp volt a pohárban: *„Avagy király akarsz-e lenni felettünk? Vagy uralkodni akarsz-e rajtunk? (1Móz 37,8) „Irgykedtek azért reá az ő bátyjai; az ő atyja pedig elméjében tartotta e dolgokat”* (1Móz 37,11.) A legközelebbi alkalmasnak ítélt helyzetben Júda javaslatára eladják Józsefet, ez egy „kedvezőbb” megoldás, hiszen a fivérek első felindulásukban meg akarták ölni. *„ A testvérek rosszindulata, halálos gyűlölete, ellenszenve a sajátjuk volt. Nem külső kényszer hatása alatt cselekedtek.”*⁴⁷ Dothánból, midiánita kereskedők rabszójára fűzve elindult a karavánnal Egyiptom felé. A rabszolgapiacon áruba bocsátották, alkudoztak rá, mintha csak valami eszköz lenne. Potifár, *„a fáraó főembere, a testőrök főhadnagya”* vette meg, így került az ő házába. Magas rangú, arisztokrata ember, aki mind hivatala, mind a fáraó bizalmasa lévén, előkelő helyet töltött be a társadalomban. Talán sokszor és hosszabb időre volt távol az otthonától. Azt olvassuk az igében, hogy *„az Úr*

⁴⁷ Haynes, C. B.: *Isten küldött egy embert*, Advent Kiadó Budapest, 2000., 37. old.

Józseffel volt, és szerencsés ember volt” (IMóz 39,2) „ Józsefet erősítették a lelke mélyén elraktározott élmények, és képessé tették arra, hogy megálljon a hirtelen megváltozott körülmények között, és élni tudjon az új lehetőségekkel. Nem kételkedett abban, hogy atyái Istene az ő Istene is, aki őt is ugyanúgy vezeti, védi és megszabadítja, mint Ábrahámot, Izsákot és Jábóbot.”⁴⁸ Elhatározta tehát, hogy hűséggel, szorgalommal végzi a rá bízott feladatot, bármi legyen az. Láta Potifár is, hogy az Úr mindent „szerencsésé tesz az ő kezében”, ezért mindenét rábízta. A birtok felügyelőjeként fontos emberekkel kellett találkoznia; megtanulta írásmódjukat, nyelvüket, talán más nyelveket is, jártasságot szerzett a joggyakorlatukban, szerződéseket készített, bonyolított, kezelte ura vagyónát, palotájának, birtokainak ügyeit intézte. „József pedig szép termetű és szép arcú volt.” (IMóz 39,6) Nemes arcvonásával bizonyára kitűnt a sötétebb bőrű rabszolgák közül. Tizenhét évesen kerül idegen földre, Potifár házában érik fiatal férfivá. „ Vonásai érettek voltak, de még magukon viselték az ifjúkor báját és hamvasságát. A tiszta jellem, a nagyszerű képességek és a lélek szépsége az arckifejezésében és a magatartásában is megnyilvánul. (...) József nemcsak szerencsés ember volt, de rendkívül jó megjelenésű is. (...) Volt valami vonzó ebben a rabszolgafiúban. (...) József állhatatossága és buzgósága különös hatást gyakorolt környezetére. Ez vallásos életében, Istenhez való viszonyában nyilvánult meg. Hűség, feddhetetlenség, becsületesség, megbízhatóság jellemezte minden intézkedését és eljárását.”⁴⁹

A nő élete Egyiptomban

Térjünk vissza Potifárnéhoz, milyen élete volt Egyiptomban egy nőnek. A fáraók korának asszonya egyenrangú volt a férfival; kiváltságos helyzete különbözött a környező államok viszonyaitól. Okát abban „*kell keresnünk, hogy az egyiptomi társadalmat egészen az isteni tulajdonságokkal bíró fáraó reprezentálta, és hogy a férfi és a nő „nem a család viszonylatában volt egyenlő értékű, hanem a társadalom királyi és állami központúságára vonatkoztatva.”*⁵⁰ Az egyenrangúság mindig az azonos társadalmi szinten lévőkre vonatkozik. Az egyenjogúság a halottakkal kapcsolatos hitvilágban is élt. A nő „jog- és üzletképes”: lehetett tulajdona (földje, szolgálói, rabszolgái, pénze, értéktárgyai) – ezt szabadon kezelhette, nem volt gyámra szüksége. Szerződést köthetett, házassági szerződésben egyenrangú fél volt, vagyónát örökíthette, rabszolgáit felszabadíthatta és

⁴⁸ *i. m.* 46. old.

⁴⁹ Haynes, C. B.: *i. m.* 58. old.

⁵⁰ Wenig, Steffen: *A nő az ókori Egyiptomban*, Corvina Kiadó; h. n., é. n.; 11. old.

örökbe is fogadhatott bárkit. Az özvegyet férje vagyonának harmada illette meg, kétharmad részen az elhunyt gyermekei és testvérei osztoztak. A feleség rendelkezhetett vagyon felett a házasság idején is, és néha különválasztották a férj vagyonától. Ha egy nőt méltánytalanság ért, panaszt tehetett a törvényszék előtt. A közéletben a nők háttérben maradtak, a család és a háztartás volt terük, de találtak példát, hogy néhány nő is betöltött hivatalt (étkezőcsarnok vezetője és a parókakészítő műhely felügyelője; énekesnők előljárója) valamelyik isten templomában is tevékenykedhettek, ez a zenére korlátozódott.⁵¹ „ *A fennmaradt emlékek alapján többé-kevésbé jól megismerhetjük az egyiptomi élet számos részletét, de éppen az emberi viszonyok legitimebb területét, a szerelmet forrásaink feltűnő tartózkodással kezelik.*”⁵² Amit megtudhatunk, hogy családszerető emberek voltak. A család a férjből, feleségből és a gyermekekből állt, néha beletartozott közeli nőrokon, aki nem ment férjhez, vagy megözvegyült. A férfi házasságkötésekor a „ház feje” lett. Mindent elkövettek, hogy a leányokat a legmegfelelőbb férfival házasítsák ki. Ha a férfi elhatározta magát a nősülésre, ajándékot vitt a lány otthonába, aztán megtették a házassági előkészületeket. Az esküvő alkalmával szerződést fogalmaztak meg, hogy ezzel megvédjék a feleség és a születendő gyermekek érdekeit. A férjtől elvárták, hogy vagyona bizonyos részét engedje át feleségének, és egyezzen bele, hogy ha később elválik tőle, kárpótolja őt. (...) A feleség jogi helyzetét az ókori Egyiptomban többféleképpen védelmezték. Többnejűség ritkán fordult elő, az egyiptomiak, a királyi család tagjai kivételével, jobban szerették, ha csak egy feleségük volt. (...) Az előkelő háztartásokban a férfiak megethették – és esetenként meg is tették –, hogy ágyasokat fogadtak házukban, ezeknek státusa azonban nem veszélyeztette a törvényes feleségnek, a „ház úrnőjének” helyzetét. (...) A feleség és a gyermekek védelmét szolgáló másik törvény megtiltotta, hogy a férj értékes tárgyat felesége tudta és beleegyezése nélkül, valamint legidősebb fiának, mint gyermekei képviselőjének hozzájárulása nélkül harmadik személyre átruházzon. A válás a férj számára elméletileg egyszerű volt: mindössze felesége eltaszításából állt. A gyakorlatban nem volt ilyen könnyű a dolog, a pénzügyi kötelezettségek megnehezítették. A házasságban a legfőbb bűn a házasságtörés volt. Ha egy asszonyt házasságtörésben bűnösnek találtak, elégetéssel vagy megkövezéssel büntették. A házasságtörés volt az egyik legnyilvánvalóbb oka a válásnak. Nincs tudomásunk arról, vajon a férfiakat hasonló szigorral büntették-e, mint a nőket.⁵³ A

⁵¹ *i. m.*

⁵² *i. m.* 17. old.

⁵³ David, A. Rosalie: *Az Egyiptomi Birodalom, A múlt születése sorozat*; Helikon Kiadó, 111-112. old.

családot törvények védték, a feleség joggal bízhatott abban, hogy férje jól bánik majd vele. Így tanácsolták férjeknek: „*Otthonodban ne viselkedj túl öntelten, soha ne basáskodj feleségeddel, ha meggyőződted róla, hogy gyengédszívű. (...) Tartsd szemmel őt, és némán őrizd, értéke szerint méltányolva. Ő megelégszik azzal, ha kezed az övében pihenteted.*”⁵⁴

A betegségé váló gondolat

Az előkelők, mint amilyen Potifár és felesége voltak, szép házakban laktak, és fényűzően éltek. A városokban a legszebb épületek többszintesen voltak. Vidéken inkább földszintes házakat építettek. A hölgyek fátyolszerű vászonöltözéket viseltek, fejükön parókát hordtak. „*Minden civilizált társadalom tudja, mennyire elfoglalják az előkelő hölgyek életerőit a társadalmi életnek, a puszta kultúrának és túlburjánzó részleteinek követelményei, úgyhogy a formaságokon túl sohasem kerül sor a lényegesre, a lélek és agy életére, s a szív hűvös üressége, amely tudatosan nem nélkülöz semmit, még szomorúnak sem nevezhető életmegszokássá válik.*”⁵⁵ Potifárné hosszú ideig észre sem vette a héber rabszolgát, „*élettelen tárgy volt, a térnek része*”, talán csak megvetően pillantott rá, amikor találkozott vele a házban, de egyszer csak megváltozott: egy idő óta figyelmére méltatta, egyre többször megpihent rajta a szeme. Thomas Mann az együttérzés szavaival szól az asszonyról: „*Az egész világ tudja, mit mondott Mut-em-enet, Potifár címzetes asszonya, amikor szemét Józsefnek, férjének ifjú udvarnagjára „veté”, s mi nem akarjuk s nem is akarhatjuk kétségbe vonni, hogy egy napon végezetül, végső zavarodottságában, a kétségbeesés magas lázában, csakugyan ezt mondta, s hogy ez alkalommal valóban azt a rettenetes nyílt és keresetlen formulát használta, amelyet a hagyomány ad szájába, mégpedig oly közvetlenséggel, mintha az asszony számára egészen természetes és semmibe sem kerülő ledér egyenességű ajánlatról lett volna szó, s nem inkább a végső lelki és testi nyomorúság kései sikolyáról*”⁵⁶ Az Igében így van: „*az asszony mindennap azt mondogatta Józsefnek, de ő nem hallgatott rá*” (1Móz 39,10). Nem tudjuk mikor kezdődött, és mennyi ideig tartott már a zaklatás, amely elől Józsefnek nap, mint nap ki kellett térnie, közben pedig feladatait a legjobb tudásával végeznie. Az író emígy képzelte el a történéseket: „*... velem kell hálnod, vagy meghalok és elpusztulok! József: Édes gyermekem, ez nem lehetséges, térj észre, ha szolgádnak kérnie szabad, és ne fürd magad ebbe a gondolatba, mert komolyan kárhozatos! Túlságosan fontos, betegesen fontos neked,*

⁵⁴ i. m. U. o.

⁵⁵ Mann, Thomas: *József és testvérei; József Egyiptomban*, Európa Könyvkiadó Budapest, 1959., 341-342. old.

⁵⁶ Mann, Thomas: i. m. 332. old.

hogy ez megtörténjék, hogy por a porral együtt legyen, mert pillanatnyilag talán édes lenne, de hogy megérné a gonosz következményeket és mind a bánatot, ami utána jön, azt csak esztelenségben hiszed a tett előtt (...) Petepretől, a mi urunktól, tőle magától félek és nem büntetésétől, mint ahogy Istentől sem a rossz miatt félünk, amivel sújthat, hanem önmaga miatt, istenfélelemből. Tőle kaptam minden fényemet, s ami vagyok a házban és országban, azt neki köszönhetem – hogyan merésznék hát elébe lépni és szelíd szemébe tekinteni, miután veled háltam, még ha nem is kellene büntetéstől félnem? (...) és minden időkre szajhát csinálsz magadból, kinek neve a „bűn anyja”. Gondold meg, hogy talán, sőt valószínűleg, közös történetben vagyunk, és szedd össze magad egy kicsit!”⁵⁷

Valóban, Potifárnéről József élettörténetének kapcsán szerzünk tudomást, többet nem is hallunk felőle. Mennyire igaz, hogy „közös történetben” vannak, mi sem bizonyítja jobban, mint az, a történet bekerült az ősi egyiptomi elbeszélő irodalomba. „*A Westcar Papyrus a hükszosz korból való... (...) A Két testvér történetének írója, (...) Kagabu írnok volt, az újbirodalmi nép mesekincséből merített. Az egyszerű, falusi környezetben kezdődő mese a különös Cédrusvölgyön át végül a királyi udvarba vezet, s több halál és újjáéledés után a hős elnyeri Egyiptom trónját. Az alapkonfliktust, a csábító asszonyt visszautasító erényes ifjú epizódját, a Putifárné-motívumnak ezt az élő irodalmi előfordulását a történet leleménnyel fűzi további, a valóságtól egyre távolabb sodródó fordulatokhoz. (...) A Westcar Papyrus egyik történetében a király rendeli el, hogy a házasságtörő asszonyt tűzhalállal végezzék ki, a Két testvér történetében pedig a férfi megöli és a kutyáknak veti oda feleségét, aki férje öccsét akarta elcsábítani.*”⁵⁸ Ismét a német író képzeletére hagyatkozunk. Thomas Mann hosszan írja le, hogy Mut-em-enet, Potifár asszonya szinte tébolyult vágyakozásában milyen előkészületeket tett, hogy egy ünnepség alkalmával, amikor üres lesz a ház, betegségre hivatkozva otthon maradhasson, és Józsefet, aki a vendégség előkészítésén fáradozik, megpróbálja elcsábítani. „*Lépj be hozzám! Az úrnő parancsolja! És József a küszöbön át belépett hozzá. (...) egy lélegzetre beszélt hihetetlenül folyékonyan és ügyesen, miközben szellemének egész báját és okosságát harcba vetette az asszony vágyakozása ellen, hogy kiverje azt fejéből. (...) Az asszony számára a halottisteni állapot, amelyben József elmenekült (mert tudjuk, hogy sikerült elmenekülnie) különös okot szolgáltatott a kétségbeesésre és az őrjöngő csalódás dühére; mert vágyakozásában már ott látta őt maga előtt (...) Ami azonban Józsefet képessé tette, hogy elszabaduljon és*

⁵⁷ i. m. 493. old., 496. old., 499. old.

⁵⁸ Kákósy László: *Ré fiai*, Gondolat, 1979., 278-279. old., 240. old.

elmeneküljön az asszony elől az utolsó, a legvégső pillanatban, az volt, hogy meglátta az atyai arcot (...) Jákób vonásai Potifár atyai vonásaival keveredtek (...) Kiszabadította magát (...) az asszony elviselhetetlen bánatára, (...) ki tudott gabalyodni kabátjából (...) el tudott rohanni. (...) Mögötte a szerelmi csalódás őrzöngött, (...) Hová szöksz tőlem? (...) Ó, gyalázatos szolga! Erőszak! (...) Az úrnő segítségért kiált! (...) Gondolatai vádba csaptak, amellyel Józsefet nemegyszer fenyegette, amikor félelmetes vágyában és oroszláncént felé emelte mancsát: gyilkos vádba... ”⁵⁹

Az erőszak vádja

A végkifejletet ismerjük: Kezében József ruhájával várta a férjét, míg hazaért. Elhangzik egy fél mondat: „*a héber szolga, akit ide hoztál...*” – mintha már elhangzott volna ehhez hasonló. Édenben, Ádám is majd ilyen szavakkal vádolta meg Teremtőjét: „*az asszony, akit mellém adtál*” Te vagy a hibás; ide hoztad ezt az idegen szolgát, „*hogy szégyent hozzon reám.*” Elferdíti a tényeket, Józsefet vádolja meg az erkölcstelenséggel, amelyre pedig ő akarta rávenni. Potifárnak igazságot kellett szolgáltatnia, mivel a rabszolga az ő tulajdona volt (ha a felesége, ítélezhető voltna ő is felette), és a nevét ért sérelem miatt is. Azonban a ház ura nem hihette el az esetet felesége elmondása alapján, mert azonnali halálbüntetést kellett volna kiszabnia; így haragra gerjedve „csak” tömlöcbe vetette szolgáját. Bár Potifár nem hallhatta József hitvallással felérő kijelentését: „*hogy követhetném hát el ezt a nagy gonoszságot és hogyan vétkezném az Isten ellen?*” – tudhatta, hogy Józsefnek atyái Istenéhez való hűsége a legfontosabb. A nemi erőszak az ő szemében „*nagy gonoszságnak*” számít, soha nem tenné meg. Bizonyára élénken emlékezett a Dinával történetekre, amely felbolygatta a család életét, mennyi fájdalmat, szenvedést hozott (az elégtételért kiáltó fivérek kitervelt mézsárlása miatt sietve kellett elhagyniuk Sekhem vidékét, a megerőltető úton megindult szülésbe pedig, belehalt az édesanyja), és nővére sorsát megpecsételte. [Dina] „*Áldott állapotban volt. Mikor eljött az óra, s megszületett a gyermek, a férfiak határozata szerint kitették. Az anyát elhervasztotta a bánat s megaszalta idő előtt. Boldogtalan arcoskája tizenöt éves korában vénasszonyéhoz hasonlított.*”⁶⁰ Gien Karssen úgy jellemzi Potifár feleségét, mint „*egy asszony, akinek egész gondolatvilágán úrrá lett a szex. (...) akinek külsőleg mindene megvan, amit egy asszony csak kívánhat, belsőleg üres és cél nélküli. Rengeteg ideje van, amivel nem tud mit kezdeni. Férjét kétségkívül erősen igénybe veszi munkája. (...). Az üres élet beteljesedést,*

⁵⁹ Mann, Thomas: *i. m.* 581-584. old. (kivonatossan)

⁶⁰ Mann, Thomas: *Jákób történetei*, Európa Könyvkiadó Budapest, 1959. 177. old.

az üres szív kielégülést keres. (...) Talán férje nem viseltetik iránta azzal a figyelmességgel, amelyet megkíván. Nem érti, hogy Józsefet nem annyira külső megjelenése teszi vonzóvá, mint inkább belső értéke, igaz volta és megbízhatósága.”⁶¹ Meg kell fogadnunk az Ige tanácsát: „Aki pedig asszonnyal paráználkodik, bolond; aki magát el akarja veszíteni, az cselekszi ezt! Vereséget és gyalázatot nyer, és az ő gyalázatja el nem töröltetik” (Péld 6,32-33) „ József életútja szélsőséges körülmények között vezetett. Megtapasztalta, milyen apja kedvenc gyermekéből rabszolgasorba kerülni idegen földön, mit jelent igaztalanul megvádoltatni éppen akkor, amikor ellenáll a kísértésnek.”⁶²

Nem tudni, hogy találkoztak-e még ők ketten, esetleg amikor már József főminiszter volt. Naftali Kraus egy Midrásra hivatkozva azt írja könyvében, hogy „ József, amikor alkirály lett, egész életére börtönbe zárta Potifárt (Sochér Tov 105,7).”⁶³ Azt sem tudjuk, Potifárné megbánta-e, amit József ellen elkövetett, hiszen alaptalan vádjával börtönbe juttatta. Megérintette-e a szívét, hogy József „úriemberként” viselkedett, nem védekezett, nem fedte fel az igazságot Potifár iránti irgalomból. Férjnek és feleségnek idővel egymás szemébe kellett néznie. Mit gondolhattak egymásról? Hogyan érezte volna magát Potifárné, ha tudomására jutna férje hűtlensége? „ Volt ideje, értelme és megvolt minden lehetősége arra, hogy értékes emberré fejlődjék. Ő azonban nem ezt tette. Ezért egyetlen jó szót sem mondhatunk róla. Tragikus dolog úgy végigélni egy életet, hogy semmiféle jó hatás ne maradjon utána.”⁶⁴ Nagyon súlyos, megváltozhatatlanként hangzó szavak! Talán élete hátralévő idejében elgondolkodott, és jó döntéseket hozott, talán feléledő lelkiismeretében ellenségeskedés támadt a bűnnel szemben. Talán az is eszébe jutott, amikor híret vette József magas pozíciójának: „fejedelemmé tettek az egész Egyiptom földén” (1Móz 41,41), „te nálad nélkül senki se kezét, se lábát fel ne emelhesse egész Egyiptom földén” (1Móz 41,44), hogy mégis „Isten Lelke van” benne; egy ember, akit Isten küldött, hogy az ő országa javára is legyen.

⁶¹ Karssen, Gien: *Nők a Bibliában*, Evangéliumi Kiadó, h. n., é. n., 43. old., 45. old.

⁶² *A megváltás története, I. félv*, Sola Scriptura jegyzetek, Összeállította: Stramszki István; Sola Scriptura Teológiai Főiskola Budapest, 2005. 42. old.

⁶³ Kraus, Naftali: *Nők a Bibliában és a Talmudban, 56 elbeszélő biográfia*; Ősi Forrás sorozat (14), PolgART Könyvkiadó Kft. Budapest, 2005., 165. old.

⁶⁴ Karssen, Gien: *i. m.* 48. old.

A bálványimádó Jézabel, Izráel királynéja

Térjünk át a páros másik hölgytagja, Jézabel élettörténetére. A Biblia első említése róla a Királyok első könyvében a 16. fejezet 31. verse: *„Mert nem elégedett meg azzal, hogy Jeroboámnak, a Nébát fiának bűneiben járjon, hanem elment és feleségül vette magának Jézabelt, Ethbaálnak, a Sidonbeli királynak leányát, és elmenvén, a Baálnak szolgált, és meghajtotta magát annak.”* Akháb királyról szól az Ige. De, hogy jobban megértsük a leírást, tudnunk kell, hogy Salamon halálát követően (ie. 931) kettészakad az ország; a cselekmény helyszíne: az északi országrész: Izráel. A megosztottság ellenére a vallási központ Jeruzsálem. Jeroboám király csináltatott két aranyborjút, a helyszínt is megtalálta: Béthel és Dán; *„e dolog nagy bűnnek lett okozója”* (1Kir 12,30). Jeroboám úgy gondolta, hogy új áldozati rendtartást ad népének. Ezt jelenti a *„Jeroboám háza vétkének, és föld színéről való kiirtásának és megsemmisítésének”* (1Kir 13,34) határozata. Nem volt elég mély a hitehagyás, amelyben Akháb király járt, – ha lehet így mondani – Jézabel királyné ezt tudta még fokozni. Ha fentebb elhangzott Potifárnéval kapcsolatban, hogy *„egyetlen jó szót sem mondhatunk róla”*, Jézabellel kapcsolatban még inkább igaz. Jahve határozott parancsa ellenére: *„És feleséget ne végy az ő leányaik közül a te fiaidnak, hogy mikor paráználkodnak az ő leányaik isteneiket követvén, a te fiaidat is paráználkodásra vigyék, az ő isteneiket követvén.”* (2Móz 34,16); *„Sógorságot se szerezz ő velük, (...) Mert elpártoltatja a te fiadat én tőlem, és idegen isteneknek szolgálnak; és felgerjed az Úrnak haragja reátok, és hamar kipusztít titeket.”* (5Móz 7,3-4), – feleségül vette a Tirusi király lányát. Nem ő volt az első király, aki idegen országból hozott feleséget, de a legel híresültebb asszonya minden bizonnyal neki volt.

Jézabel nemcsak az isteneit hozta magával, hanem annak papjait is (a Baálnak négyszázötven, Aserának négyszáz prófétáját), *„akik a Jézabel asztaláról élnek”* (1Kir 18.19), államvallássá tette a Baál-kultuszt, és az állam gondoskodott a papjai jólétéről is. Akháb király közbe léphetett volna, de azt olvassuk róla, hogy *„gonoszabbul cselekedett Akháb, az Omri fia az Úr szemei előtt mindazoknál, akik ő előtte voltak.”* (1Kir 16,30). Mennyire nem volt ura a helyzetnek, ma úgy mondanánk: *„nem ő hordta a nadrágot”* sem mint férj, sem mint az ország királya kifejezi az alábbi igeveres; *„Mert bizonyára nem volt Akhábnak mássa, aki magát arra adta volna, hogy csak gonoszsgot cselekedjék az Úr szemei előtt, amelyre az ő felesége, Jézabel ösztökélte őt.”* (1Kir 21,25) Jézabel erős akaratú, határozott asszony volt, aki „kipótolta”, sajnos rossz irányba Akháb ingatag, befolyásolható, gyenge jellemét. *„Olyan hatalmasan elhódította Izráel népének szívét*

Istentől, (...) kiirtották az Úrnak papjait, lerombolták az Úr oltárait, és szerte az országban diszelegtek az Asera-oszlopok és szobrok és ezeknek a pogány termékenység-isteneknek berendezett szentélyek”⁶⁵ – ahol nem riadtak vissza a gyermekáldozattól sem. Olyan vehemens gyűlölettel akarta eltüntetni az igaz Isten ismeretét, hogy „Jézabel megölette az Úr prófétáit” (1Kir 18,4). Egy ember, Abdiás, „igen félt az Urat”, aki a király házának gondviselője volt, titokban elrejtett száz igaz prófétát. Már három éve nem volt eső; szárazság és éhínség pusztított mindenfelé, de a pogány istenek nem tudtak segíteni: „Mert a népek bálványai csupa hiábavalóság, hiszen az erdő fájából vágják azt, (...) Ne féljetez tőlük, mert nem tehetnek rosszat; de jót tenni se képesek!” (Jer 10,3. 5b) Az időszak Istentől rendelt prófétája, Illés; szolgálatának idejében ő küzdött a királyi házaspárral (megmentésükért is), tolmácsolta Jahve üzenetét, jobb belátásra téríteni az uralkodó családot. Jól érzékelteti viszonyukat az Ige: „És mikor meglátta Akháb Illést, monda Akháb neki: Te vagy-e az Izráel megháborítója?” (1Kir 18,17).

A Kármelen történt csoda felbószíti a királynét

Isten valami hatalmas, nem félreérthető módját választotta, hogy bizonyosságát adja jelenvalóságának. Egybegyűjtötték a prófétákat a Kármel hegyre, ekkor Illés a sokasághoz fordult: „Meddig sántikáltok kétfelé? Ha az Úr az Isten, kövessétek őt; ha pedig Baál, kövessétek azt.” (1Kir 18,21) Mindkét „tábor” elkészítette a maga áldozati oltárát, Illés pedig azt mondta: „Akkor hívjátok segítségül a ti istenetek nevét, és én is segítségül hívom az Úrnak nevét; és amely isten tűz által felel, az az Isten. És felelvén az egész sokaság, monda: Jó lesz!” (1Kir 18,24) a Baál-hívókról azt olvassuk: „ott sántikáltak az oltár körül, (...) elkezdtek hangosan kiabálni, (...) szokásuk szerint késekkel és borotvával metélték magokat (...) de akkor sem lett szó, se felelet, se meghallgatás”. Illés pedig, háromszor leöntette vízzel a maga oltárát, úgy, hogy már az árok is tele lett vízzel, és amikor eljött az esti áldozás ideje elmondott egy imádságot, „akkor alászállt az Úr tüze és megemésztette az égőáldozatot, a fát, a köveket és a port, és felnyalta a vizet, amely az árokban volt.” Isten három év után esőt küldött: „Íme egy kis felhőcske, mint egy embernek tenyere, jő fel a tengerből” (A teljes leírás 1Kir 18,21–46 szakaszban található.)

Hatalmas bizonyosság volt ez mindenki számára, hogy csak egy Úr létezik, a teremtő Isten. „ Jezebel kapujában Illés és Akháb elvált egymástól. A próféta a falakon kívül akart

⁶⁵ Cseri Kálmán: *Az Ószövetség nőalakjai II.* [s. l.]. Kézirat. 1983-1984. lsz. 12190. *Az Ószövetség asszonyai* 27. *Athália egy ismeretlen anyja*; 1984. március 8.,3. old.

maradni. Köpenyébe burkolózott és lefeküdt a puszta földre aludni. A király pedig bement a városba és nemsokára palotája védelmét élvezte. Elmondta feleségének a nap eseményeit. Beszámolt Isten hatalmának csodálatos megnyilatkozásáról, amely bebizonyította Izráelnek, hogy Jahve az igaz Isten. Illés pedig kiválasztott szolgája. Amikor a király elmondta a királynénak, hogy megölték a bálványimádó prófétákat, a megátalkodott, konok Jézabel böszült haragra gerjedt. Nem volt hajlandó a Kármel-hegyi eseményekben meglátni Isten intézkedését. Hajthatatlan maradt. Vakmerően kijelentette: Illésnek meg kell halnia. Azon az éjszakán hírnök zavarta fel álmából az elcsigázott prófétát. Átadta néki Jézabel üzenetét:”⁶⁶ „Ezt cselekedjék velem az istenek és úgy segéljenek, ha holnap ilyenkor úgy nem cselekszem a te életeddel, mint a hogy te cselekedtél azoknak életekkel mind egyig.”(1Kir 19,2) Illés próféta csak az üzenetet kapta meg, nem volt személyesen tanúja a „böszült haragnak”. Mekkora lehetett az a tajtékozó düh, kontroll nélküli őrjöngés, válogatás nélküli szóáradat, amely a prófétához szelidültebb üzenet formájában jutott el, de kifejezte a gyilkos szándékot. „Láttál-e beszédeiben hirtelenkedő embert? a bolond felől több reménység van, hogynem afelől!” (Péld 29,20) A próféta, mai szóhasználattal élve: mentálisan kimerült; belül tudta, hogy Isten nem hagyja el, de a gyengébb énje kerekedett felül benne, és szaladt egészen a Hóreb-ig. „ Most pedig, amikor elcsüggedt, elengedte Isten kezét. Jézabel fenyegetése csengett fülében, és úgy látszott, Sátán még mindig diadalmaskodik a gonosz asszony ármánykodása által.”⁶⁷ „ És bement ott egy barlangba, és ott hált. És íme lett az Úrnak beszéde őhöz, és mondta néki: Mit csinálsz itt Illés?” (1Kir 19,9) „ Miközben Illés várt az Úr kinyilatkoztatására, zengett az orkán, villámok cikáztak, pusztító tűz seper el mellette, de Isten ezekben nem volt jelen. Azután egy halk hangot hallott a próféta, és befedezte fejét az Úr jelenlétében. Nem volt már ingerült. Szelíden és legyőzötten állt ott. Most már tudta, hogy ha csendesen bízik, és állhatatosan Istenre hagyatkozik, a szükség idején mindig segítségre talál.”⁶⁸

Jézabel „megszerzi” Nábót szőlőjét

Jézabel nem sokat teketóriázott akkor sem, amikor férje duzzogva, arccal a fal felé fordulva feküdt ágyában, és ételt sem vett magához. Hozzá menve megkérdezte tőle: „Miért háborodott meg a te szíved, és kenyeret nem eszel?” (1Kir 21,5) Akháb elmondta, hogyan utasította vissza Nábót a szőlőjére tett vételi ajánlatát. Ha a királyné nem is, de

⁶⁶ White, Ellen: *Próféták és királyok*, Advent Kiadó Budapest, 1995. 101. old.

⁶⁷ i. m.

⁶⁸ i. m.

férjének ismernie kellett a lévitai törvényt: „*Hogy át ne szálljon Izráel fiainak öröksége egyik törzsről a másik törzsre; hanem Izráel fiai közül ki-ki ragaszkodjék az ő atyái törzsének örökségéhez*” (4Móz 36,7) Jézabel, szinte pökhendien, értetlenkedve veti oda férjének: „*Te bírod-e most az Izráel királyságát? Kelj fel, egyél kenyeret, és a te szíved örvendezzen, én majd néked adom a Jezréelbeli Nábót szőlőjét*” (1Kir 21,7) Akháb király nem kérdezett vissza, hogy neje miként kivitelezi majd a dolgot (vagy úgy gondolta, jobb, ha nem tud róla), az önző ember előtt nem lebegett más, mint bármi áron megszerezni azt, amin „megakadt a szeme”, kívánatosnak tetszett előtte. Jézabel ördögi tervet eszelt ki, nem riadt vissza a felhasznált eszközöktől sem; érdemes versről versre tanulmányozni az ármány leírását: „*És levelet írt Akháb nevével, amelyet megpecsételt az ő gyűrűjével, és elküldte azt a levelet a véneknek és a főembereknek, akik Nábóttal egy városban laktak; És a levélben ezt írta, mondván: Hirdessetek böjtöt; és ültessétek Nábótot a nép élére; És ültessetek vele szemben két istentelen embert, akik tanúbizonyságot tegyenek ő ellene, mondván: Megszidalmaztad az Istent és a királyt. Azután vigyétek ki, és kövezzétek meg őt, hogy meghaljon.*” (1Kir 21,8-10) Böjtöt hirdetni, valami jó cél érdekében szoktak, lelkiileg megtisztulni, ezáltal Istenhez közelebb kerülni; azzal, hogy az ember, amíg nem vesz táplálékot magához, a „szent dolgokkal” foglalkozhasson. A másik jó eszköz, amely Mózes idejében került bele a „polgári rendtartásba”: „*És tanítsd őket a rendeletekre és törvényekre és add tudtukra az utat, amelyen járniuk kell (...) szemelj ki magad az egész nép közül derék, istenfélő férfiakat, igazságos férfiakat, akik gyűlölik a haszonlesést és tedd közöttük elöljárókká (...) Ezek tegyenek ítéletet a népnek minden időben (...) És ítelték a népet minden időben; a nehéz dolgokat Mózes elé vitték*” (2Móz 18,20-26. kivonatosan) – „*Még később, Kánaánban a véneknek nevezett bírák és felügyelők ítelték a népet a városkapuknál, tehát a teljes nyilvánosság előtt.*” (5Móz 16,18-20)⁶⁹

„Igazságot, igazságot kövess, hogy élhess...” – Jézabel nem törődött Isten szavával, de a bírák sem. Tíz köztiszteletben álló férfit kellett összegyűjteni, hogy „hivatalos” és „törvényes” legyen az ítélet. „*A jezréelbeli Nábótot istenkáromlás [és a király szidalmazása] hamis vádjával Jézabel királynő parancsára a főemberek és a vének megkövezésre ítelték*”⁷⁰ „Nincs új a nap alatt” a koncepciók peres lefolytatásában azóta sem, ami szükséges hozzá: a hatalomnak (talán lelkiismeretük ellenében is) engedelmessé bírák, hamis tanúk; az ítélet kimenetele nem lehet kétséges. Az ítéletet

⁶⁹ Dedinszky Gyula: *A Biblia néprajza*, Evangélikus Sajtóosztály Budapest, 1991. 57. old.

⁷⁰ *i. m.* 58. old.

végrehajtották, jelentették a királynénak: mindent az utasításnak megfelelően cselekedtek. Mondta Jézabel Akhábnak: „*Kelj fel és foglald el a Jezréelbeli Nábót szőlőjét, (...) mert nem él Nábót, hanem meghalt.*” (1Kir 21,15) A Biblián kívül találunk még forrást, amely megörökíti – szinte megegyező szavakat használva az Igével. – „Nábót szőlője” történetét: „*Az elbeszélés, amely a kisbirtokos Nabot ártatlanul történt elítéléséről és kivégzéséről szól, valószínűleg megtörtént esemény...*”⁷¹ Csupán néhány kifejezés különbözik a Bibliától, de ez még árnyaltabbá teszi azt, amit már megtudtunk a Szentírásból: „*Ezután történt (...) Miért távozott el tőled jókedved, nem eszel semmit*” (...) *Te vagy a király Izraelben?? Csak kegyel, egyél, légy jókedvű – én megszerzem neked a yisreeli Naftot szőlőjét. (...) Azután kerítetek ellene két alávaló embert, azok tanúskodjanak ellene: Istent és a király káromoltad!*”⁷² Jézabel gátlástalanul manipulálta a társadalmat, marionett bábuként rángatta az embereket a saját, gonosz céljaira használva fel őket. Nem riadt meg a „hatalommal való visszaéléstől”, a „befolyással való üzérkedéstől”, „okirat hamisítástól” a király pecsétjét használva, a „gyilkosságra való felbujtástól”.

Isten ítélete Jézabel, és a királyi család felett

Isten nem hallgatott tovább; elküldte Illés prófétát az ítélettel: betelt a sok gonoszság, amelyről azt hitték, hogy nincsenek következményei. „*Akkor szólt az Úr Thesbites Illésnek, mondván: Kelj fel, és menj Akhábnak az Izráel királyának eleibe, aki Samáriában lakik, íme ott van a Nábót szőlőjében, amelybe lement, hogy azt elfoglalja; És szólj néki, ezt mondván: Így szól az Úr: Nemde megölted-e és nemde el is foglaltad-e? És szólj néki mondván: Ezt mondja az Úr: Ugyanazon a helyen, ahol felnyalták az ebek Nábót véré, ebek nyalják fel a te véredet is?*” (1Kir 21,17-19) Az Ókori keleti történeti Chrestomathia így írja a király és a próféta találkozását: „*Hát rámtaláltál, ellenségem? – Rádtaláltam – mondta ő – , mert odaadtad magad, hogy bünt kövess el Jahveh szeme láttára. Vészt hozok rád, mindenedet elpusztítom, kiirtok Aháb házából minden férfit, senkije sem marad Izraelben...*”⁷³ Akháb megszaggatta ruháit, böjtölt, zsákba öltözött, megalázta magát Isten előtt, aki kegyelmesen haladékot adott: „*nem hozom reá a veszedelmet az ő életében*”. Ám ez a megbánás időleges volt, a rosszul bejáratott pályák nem engedték, hogy letérjen a pusztulás útjáról. Három év béke után harcok kezdődtek a Szíriabeliekkel, Akháb szövetséget kötött Josafáttal Júda királyával; megkérdezték a prófétákat,

⁷¹ Ókori keleti történeti Chrestomathia; Szerkesztette: Harmatta János; Osiris Kiadó Budapest, 2003.,296. old.

⁷² i. m.,297. old.

⁷³ i. m U. o.

hogy elinduljanak-e Rámóth Gileád ellen. A hamis papok bíztatták a királyt: „Menj fel; mert az Úr kezébe adja azt a királynak” Mikeás, az Úr prófétája így szólt: „Láttam az egész Izráelt szétszéledve a hegyeken, mint juhokat, amelyeknek nincsen pásztoruk. És monda az Úr: Nincsen ezeknek uruk? Térjen vissza ki-ki az ő házához békességben.” (1Kir 22,1-28. a teljes leírás) – Mikeás börtönbe került, mert soha nem jövendölt jót a királynak, csak rosszat; a hadsereg vereséget szenvedett. Egy véletlenül, „csak úgy találomra” kilőtt nyílvevő végzetesen megsebesítette Akhábot. „És meghalt a király és visszavitetvén Samariába, eltemeték a királyt Samariában. És mikor mosták az ő szekerét a Samaria mellett lévő tóban: az ebek nyalták az ő vérét, és paráznák fürödtek ott, az Úrnak beszéde szerint, amelyet szólott volt” (1Kir. 22,37-38)

Jézabel halála

Jézabel sem kerülhette el a sorsát: „Az ebek eszik meg Jézabelt Jezréel kőfala előtt” (1Kir 21,23) A fondorlatos királyné, Jézabel túlélte férjét; azonban egy napon érte a halál az izráeli Jórámmal, a júdabeli Akháziával. Illés utóda, Elizeus próféta Jéhu fejét keni meg olajjal titokban: „Azt mondja az Úr, Izrael Istene: Királynak kentelek téged az Úrnak népén, az Izráelen. Hogy elveszítsed Akhábnak, a te uradnak házanépét; mert bosszút állok az én szolgálóimnak, a prófétáknak vééréért, és mind az Úr szolgálóinak vééréért Jézabelen.” (2Kir 9,6b-7) „Azután levágta Jéhu mindazokat, akik megmaradtak az Akháb házából Jezréelben, és minden főemberét, egész rokonságát és minden papját, míg csak ki nem irtotta a maradékát is.” (2Kir 10,11) „És mikor meglátta Jórám Jehut, monda: Békességes-e a dolog, Jehu? Felele ő: Mit békesség?! Mikor Jézabelnek, a te anyádnak paráznasága és varázslása mindig nagyobb lesz!” (2Kir 9,22) „És mikor Jéhu Jezréelbe ment és Jézabel ezt meghallotta, arcát megékesítette kenettel, felékesítette fejét, és kitámaszkodott az ablakon. És mikor Jéhu bevonult a kapun, monda: Békesség van-e, óh Zimri! Uradnak gyilkosa? Ő pedig feltekintve az ablakra, monda: Ki van ott velem? Ki? És alátékintett két vagy három főember. És monda azoknak: Vessétek alá őt. És alávetették, és az ő vére szétfrecskendezett a falra és a lovakra, és eltapodták őt. (...) Nézzetek utána annak az átkozottnak és temessétek el; hiszen mégis csak király leánya. És visszamenvén, megmondták neki, és ő monda: Ez az Úr beszéde, amelyet szólott az ő szolgálója, Thesbites Illés által, mondván: Az ebek eszik meg Jézabel testét a Jezréel földén, És olyan lesz Jezréel földjén a Jézabel teste, mint a mezőn a ganéj, úgy, hogy senki meg nem mondhatja: Ez Jézabel! (2Kir. 9,30-37) Jézabel önhittén kicsinosította magát, – hátha kihívó külsejével befolyásolhatja a katonákat – kitekintett az ablakon; de a hatás elmaradt; a

jövendölés beteljesedett. „*Kardélre hányatta Baál összes prófétáját, összes szolgáját és összes papját, akik a Samária közelében lévő Baál-istentiszteleti központban laktak. A bálvány-ábrázolásokat összetörték és elégették. Baál templomát lerombolták. Így pusztította ki Jéhu a Baált Izráelből.*”⁷⁴ Ahogy Jézabellel érkezett a Baál, úgy a végük is közös volt.

Mit mondhatunk tehát e két asszony életútjáról? Közös bennük, hogy az igaz Isten nélkül éltek az életüket, sokszor megtapasztalhatták volna a „jeleket”, ha nem a maguk világával vannak elfoglalva. Egyiptomban József hűséggel követte „atyái Istenét”, a bálványimádó környezet, az ókori világ legfejlettebb kultúrájú országa (művészetek, tudományok) sem tudták eltéríteni, hogy ne maradjon hű Jahvéhoz. Az udvarházban naponta látták, hogy József miatt áldás van a birtokukon; az ő jólétüket egy rabszolgának köszönhetik. Potifárné, *Zelicha*⁷⁵ megszállottként zaklatta közeledésével, de ő ellenállt: „*hogyan vétkezhetném az Isten ellen?*” – hangzott a határozott válasz. Az asszony nem volt kíváncsi, milyen az az Isten, aki egy fiatal férfit önmegtartóztatásra bír, bár a környezet szabados volt ezen a téren. Potifárné életének végéről nem tudunk a Bibliából, a szívek vizsgálója igazságosan és kegyelmesen fogja megítélni az ő életét.

Jézabel kapcsán nem beszéltünk általánosságban a nők életéről Izráelben, a társadalomban betöltött szerepéről, hiszen az ő helyzete speciális, az ország királynéja volt, mint ilyen előnyöket élvezett, messzemenően ki is használta. Nem tartotta magára nézve kötelezőnek a törvényt sem. „*A nő semmi jelentősebb munkához nem foghatott hozzá, nem tehetett fogadalmat anélkül, hogy férje véleményét ne kérte volna ki (4Móz 30,7-16). A nő úgy szólította férjét: uram (ba'al), magát pedig szolgálójának tartotta.*”⁷⁶ Jézabel folyamatosan kapta a jóra való készítéseket Illés próféta által, azonban férjével ellentétben, még időlegesen sem alázta meg magát az igaz Isten előtt. Makacsul kitartott a bálványimádásban, és a legmélyebb hitehagyásba sodorta az országot, minden következményével együtt. Hatalmas jel lehetett volna számára a Kármel-hegyen történetek, de nem volt szeme a látásra. Szövetségeseinek, a Baál-papjainak pusztulása oly mértékű haragot váltott ki belőle, hogy Illés próféta megrettent és elszaladt gyilkos indulata elől. Jól kifejezi gondolkodásmódját férjéhez intézett kérdése: „*Te bírod-e most az Izráel királyságát?*” „Ha te vagy a király, bármit megtehetsz, ki kérheti rajtad számon? Ki

⁷⁴ White, Ellen: *Próféták és királyok*, Advent Kiadó Budapest, 1995., 135. old.

⁷⁵ Kraus, Naftali: *i. m.* 162. old. „*A hagyomány szerint az egyiptomi Potifár feleségét, Zelichának hívták.*”

⁷⁶ Rebić, Adalbert: *Bibliai régiségek, Katolikus teológiai kézikönyvek*, 25; Agapé, Ferences Nyomda és Könyvkiadó Kft. Szeged, 2000. 62. old.

merészelne szembeszállni veled” Úgy élte meg „pozícióját”, hogy az őérte van, nempedig úgy, hogy ő tegyen szolgálatot a népéért (és amit tett, abban nem volt köszönet). Ahogy „megszerezte” Nábót szőlőjét, az a legmélyebb lelki sötétségről árulkodik: ha kell, parancsol, zsarol, fenyeget, fortélyhoz folyamodik, de bármi áron eléri a célját. Ezen a ponton, Istennek az ítéletet kell tudomásukra hozni, amely szóról szóra beteljesedett.

Egy másik fontos tanulság: egy rossz döntés, olyan házastárs, akit nem Isten szerez, – a határozott parancs ellenére választotta – egész életre meghatározó mind Akháb, mind Jézabel sorsában, de megkeserítette, sőt megrontotta népük mindennapjait. Az a nagyon egyszerű életelv, – amelynek megértéséhez nem szükséges „tudományos fokozat”, egy kicsi gyermeknek is meg lehet magyarázni –, nem volt a szívébe írva: *„Amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal; mert ez a törvény és a próféták.”* (Mt 7,12) A Biblia lapjain lezárul Jézabel élete, olyan méltatlan módon, ahogyan az életét élte. Gonoszsága örök mementóul, tanulságként és figyelmeztetésül szolgál az utókornak: *„De az a panaszm az ellened, mert megengeded amaz asszonynak, Jézabelnek, aki magát prófétának mondja, hogy tanítson és elhitesse az én szolgálóimat, hogy paráználkodjanak, és a bálványáldozatokból egyenek.”* (Jel 2,20)⁷⁷

Ruth – Eszter; idegenben is megállni, türelmesen várni; jó tanácsosokat választani

„Jó várni és megadással lenni az Úr szabadításáig” (Siral 3,26) Ezt az igeverset választhatnánk mottóul e két asszony életútja summájaként. Két asszony, akik időben (i. e. 1050 körül, Bírak kora utolsó szakaszában – i. e. 474, a babiloni fogság végéhez közel) és térben (Moáb, Betlehem – Perzsia, Susán) távol éltek egymástól, sorsukban van mégis közös vonás. Csupán két nő van a Bibliában, akiknek neve egy-egy könyvet is takar, két gyöngyszem, amely a nehéz, életveszélyes helyzetek ellenére, méltóságteljes nyugalmat áraszt. Ruth könyve lehetőséget ad azoknak a „polgári” törvényeknek a bemutatására, amelyeket Isten adott a női nem védelmére. Két másik személy is „főszereplője” a történeteknek, a tanácsadók: Naómi és Mardokeus.

„ A bírak korában játszódik a moábita Rúth története, melyet az Ószövetség első fordítása, a görög Septuaginta értelemszerűen iktatott ide, a Bírak könyve és Sámuel könyvei közé. Goethe a világirodalom legszebb elbeszélésének tekintette. A látszatra „sima folyású” idill szintén hatalmas kérdéseket fejt ki észrevétlenül: a vérségi kapcsolatok fölött a lelkiek

⁷⁷ Helyes fordításban.

szerepét, a gondviselés bizonyosságát, s a világ hétköznapi eseményeinek boldogító valóságát az anyós – meny, az idősebb férfi és a fiatal özvegy közös életében.”⁷⁸ Bírák korát a Józsué halálától, az első király trónra lépéséig tekintjük: i. e. 1400 körül kezdődik és i. e. 1050-ig tart. A bíra, bíró a nép Isten által választott vezetője; az igazságszolgáltatás, a polgári vezetés feladatait, szükség esetén a katonai vezető teendőit is ellátta. Az az államforma (teokrácia), amelyben Izráel népe élt, az Isten szándéka szerinti legjobb, így is kellett volna maradnia: ahol Isten az uralkodó, a bírakon keresztül az Ő akarata érvényesül. „*Ennek nyomán bírák korában csak az Isten által elhívott és Isten királysága alá rendelt vezető volt Izráelben.*”⁷⁹ Erre a korszakra egyfajta ciklikusság jellemző: Józsué halála után az utódok eltávolodtak Istentől, a nyomában keletkező lelki hanyatlás állapotában nem tudták megvédeni országukat a rájuk támadó környező népektől, idegen fennhatóság alá kerültek és sokszor hosszú ideig idegen elnyomás alatt kellett élniük; a terhek alatt felismerték hibáikat és Istenhez könyörögtek szabadításért, Aki meghallgatta őket, bírát adott a népnek, aki egyben, katonai vezető is volt. A bíra halála után kezdődött a folyamat előlről.

Naómi, a tiszteletreméltó anyós, aki „megokosította az ifjú asszonyokat” (Tit 2,4)

Ruth könyve rövid, négy fejezetből álló „könyv”. „*amikor a bírák bíraskodtak, éhség lett a földön. És elment egy férfi a Júda Betleheméből, hogy Moáb mezején tartózkodjék; ő meg a felesége, és a két fia*” (Ruth 1:1) Első verséből megtudjuk, éhség támadt a lakóhelyükön, talán éppen egy lelki hanyatlást követően, a nép hullámvölgyben volt, elhagyták Isten törvényeit, saját útjaikon (bálványimádásban) jártak: Jahve megengedte a nélkülözést. Megismerünk egy családot, a férj Elimélek (nevének jelentése: Isten az én királyom), felesége Naómi, két fiúgyermekük: Mahlon és Kiljon. Összepakolták a holmijukat és elindultak. „*Akinek saját útjai vannak, aki Isten nélkül keresi a megoldást, az mindig nagyobb bajba szalad bele. (...) Isten beépíti a maga tervébe Naómiéknak ezt az útját. Ez azonban nem igazolja, hogy az út helyes volt.*”⁸⁰ Idegen földön meghal Elimélek, fiai felnőttek, moábita lányokat vettek feleségül: „*az egyiknek neve Opra, és a másiknak neve Ruth. És ott lakozának közel tíz esztendeig.*” Egy szülő életében a legnagyobb veszteség és gyász, amikor el kell temetnie a gyermekét. Naomi elvesztette

⁷⁸ *A Biblia a társművészetekben*, Bibliográfia és antológia I. Az Ószövetség, Összeállította: Reisinger János, Kecskemét, 1987., 49. old.

⁷⁹ *A megváltás története*, Bibliaiskolai jegyzet, I. évfolyam, h. n., é. n. 53. old.

⁸⁰ Cseri Kálmán: *Az Ószövetség nőalakjai I.* [s. l.]. Kézirat. 1983. lsz. 12199. Az Ószövetség asszonyai 14. Naómi, 1983. 10. 13., 3. old., 5. old.

férje után mindkét fiát is. „*Ahogy megjelenik az élő hit Naómi életében, a szenvedő özvegy, és gyászoló édesanya életében, fölragyogtatja Istent. Anélkül, hogy beszélne róla, megismernek valamit az élő Istenből a pogány menyei.*”⁸¹ Hírt kapott, hogy szülőföldjén újra van élelem, a rokonai is ott vannak; nincs miért idegenben maradnia. Fiai házassága gyermektelen volt; az Úr ebben is megvonta áldását. Elhatározza, hogy hazamegy. Menyeiről eddig a nevükön kívül nem tudunk mást, ragaszkodtak anyósukhoz, aki ezekkel a szavakkal kérte őket: „*Menjetek, térjetek vissza, ki-ki az ő anyjának házához. Cselekedjék az Úr irgalmasságot veletek, amiképpen ti cselekedtetek a megholtakkal és velem!*” (Ruth 1,8) Szeretetteljes, jó viszony volt az asszonyok között, nem akarták elhagyni anyósukat, aki kifakad, hogy nincs másik fiúgyermek, és ha ma férjhez is menne, és szülne, mire az a fiú felnő, a fiatal asszonyok nem várhatnak addig.

A „polgári törvények”

Izraelben a férfi a családfő, a hagyományos zsidó család patriarchális, az apa egyben a család papja is. Ő választott feleséget a fiának, és az atyjától függött a leány házassága, de a fivérek is beleszólhattak. Néha megtörtént, hogy egy fiatalember egymaga döntött az ara személyéről (azonban a család nem nézte jó szemmel), ám egy lánnyal ez soha nem fordulhatott elő, ha apja meghalt, fivérei mondták ki a végső szót. A vőlegény jegyajándékot adott jövőbelije szüleinek (szolgálatokkal, vagy munkával is leróhatták, így tett Jákób). A jegyesség ideje alatt a menyasszony az atyai házban lakott, az esküvő után költözött férje házába. A házasságot is törvények szabályozták: ammonita vagy moábita házastársa csak férfinak lehetett, leánynak nem. Voltak olyan népek, amelyekkel egyáltalán nem házasodhattak. Izrael népen belül is lehettek akadályai a házasságnak: ha egy családban csak leányok születtek (ők örökölhettek, 4Móz 27,8), nekik saját törzsükből kellett férjet találni, hogy az atyai örökség, – a föld, ne ékelődjön be másik törzs(ek) területébe – egyben maradjon (4Móz 36,2–13). Ha egy elbocsátott asszonynak meghalt a második férje, az első nem fogadhatta vissza. Szigorúan tilos volt vérrokonok között, az egyenesági, de az oldalági családtagok házassága. Szabályai voltak a főpap és a papok házasodásának is: a főpap csak népéből való, „hajadon” leányt vehetett feleségül (3Móz 21,13-14), a papok is izraelita lányt vehettek el, csak kivételesen özvegyet, mégpedig papnak özvegyét (Ezék 44,22b). A házassági szabályok megszegését nagyon szigorúan, halállal büntették „irtassanak ki” (3Móz 20,11–17). A válást csak a férj kezdeményezhette

⁸¹ i. m. 8. old.,

„válólevelet” adott az asszonynak, amivel újra férjhez mehetett. Az így elküldött nő, általában visszatért az atyai házba, és ha mégsem ment újra férjhez hátralévő életében családjának szolgálója lett. A férj nem vehette vissza elbocsátott feleségét, viszont a jegyajándékot és volt felesége családjának jóindulatát elvesztette. Két esetben nem bocsáthatta el a férj asszonyát, ha alaptalanul vádolta meg, hogy az esküvőkor nem volt érintetlen (5Móz 22,13-19); ha előzőleg megerőszakolta „*Akkor a férfi, aki vele hált, adjon a leány atyjának ötven ezüst siklust, a leány pedig legyen feleségévé. Mivelhogy meggyalázta azt, nem bocsáthatja el azt teljes életében.*” (5Móz. 22,28–29) A házasságtörést szigorúan büntették, megítélésében különbözött, hogy férfi vagy nő követte el; a nőt mindig vétkesnek tartották, mindegy volt, hogy nős vagy nőtlen férfivel volt-e. A büntetés megkövezés általi halál. A vádhoz két szemtanú kellett, ők vetették rá az első követ a vétkesekre. Izraelben a nőt jobban védte a törvény a környező népekhez viszonyítva, ennek némileg ellentmond, hogy tanúvallomásukat nem vehették figyelembe a bírák; és a vallási életben is háttérbe szorultak: külön helyük volt a templomban és a zsinagógában (ez még ma is így van), bár néhány női prófétáról is tudunk. A nő volt az, aki összetartotta a családot, reggeltől estig dolgozott, nevelte a gyermekeket: a fiúk tanítását öt éves koruk után apjuk vette át; egy szakmát is meg kellett tanulnia a fiúnak, a hitbeli nevelés is az apa feladata volt; a lányokról továbbra is az anya gondoskodott, amíg férjhez nem mentek. A babiloni fogság után egyre inkább a zsinagógákhoz is tartozott iskola. Az asszony a mezőgazdasági munkákban is részt vett, a ház vízszükségletének biztosítása is feladata volt. [Munkájának gyönyörű elismerése a *Derék asszony dicsérete, Péld 31,10-31*.⁸²] Azonban az özvegy élete keserű, férjétől nem örökölt, csak az volt az övé, amit a házasságba magával hozott. Az apa halálakor a legidősebb fiú vette át a család irányítását. Ha a férj utód nélkül halt meg, özvegyének vissza kellett térnie a szülei, „atyja házába”, itt azonban kiszolgáltatottság volt a része; egy újabb éhes szájnak tekintették.

Isten törvényei védték az özvegyeket és az árvákat: „*Igazságot szolgáltat az árváknak és az özvegyeknek*” (5Móz 10,18) „*A jövevénynek és az árvának igazságát el ne csavard; és az özvegynek ruháját ne vedd zálogba*” (5Móz 24,17) „*Egy özvegyet vagy árvát se nyomorítsatok meg.*” (2Móz 22,22) Az özvegyek sajátos ruhát viseltek; Támárról olvassuk, hogy levetette magáról özvegyi ruháját, nagyon bátran, de elkeseredve is, szerzett érvényt a sógorházassághoz való jogához (1Móz 38,14–19). Az özvegy számára a legnagyobb biztonságot az adta, ha még egyszer férjhez megy, elhunyt férje testvérével

⁸² Lásd: Függelékben, 6. számú melléklet

(sógorával), vagy egy közeli rokonnal köt házasságot, ha az előzőből nem született fiúgyermek – így férje családjában maradhatott. A sógorházasságból született első fiú, mindig az elhunyt férj nevét kapta, az ő örökösének tekintették. „*Eredj be a te bátyád feleségéhez, és vedd feleségül, mint sógor, és támassz magot bátyádnak.*” (2Móz 38,8) Ha valaki nem tett eleget ennek a kötelességének, sógornője bevádolhatta a vének előtt, szégyene jeléül le kellett vennie a saruját (5Móz 25,5–9), „mezítlábasnak” csúfolták.⁸³ Nos, Naómi a sógorházasságról beszélt menyeeinek, egy polgári rendtartásról, amely a kiszolgáltatottá vált özvegyet védte.

Útban az ismeretlen föld felé

Elindultak Izráel irányába. Menyei ragaszkodnak, hogy vele menjenek; útközben Opra meggondolja magát és visszafordul, azonban Ruth hajthatatlan, elhangzik ez a gyönyörű szeretet-hűségnyilatkozat: „*Mert ahova te mégy, oda megyek, és ahol te megszállsz, ott szállok meg; néped az én népem, és Istened az én Istenem. Ahol te meghalsz, ott halok meg, ott temessenek el engem is. Úgy tegyen velem az Úr akármit, hogy csak a halál választ el engem tőled*” (Ruth 1,16–17) Ruth döntött: követi ezen, a számára ismeretlen úton anyósát, személyes közösségre vágyik Jahveval és Isten népéhez akar tartozni, azt is vállalva, hogy kezdetben talán gyanakodva néznek rá, mint idegenre. Naómi többé már nem erőlteti az elválást. Visszatérve a hazájába, így mondja az üdvözlésükre összeszaladt egykori szomszédoknak: „*mert nagy keserűséggel illetett engem a Mindenható. Többed magammal mentem el, és elárvultan hozott vissza engemet az Úr; (...) az Úr ellenem fordult, és a Mindenható nyomorúsággal illetett engemet*” (Ruth 1,20–21) Örömmel fogadják őket Betlehemben, az árpaaratás kezdetén érnek haza. A tíz éve elhagyott házukon meglátszott a gazda nélkül eltelt idő. Bizonyára van, amiben szükségét szenvedtek. Ruth anyósától ismeri a törvényt: „*Ha a tulajdonos az olajfa termését lerázta, ami utána a fán maradt, a jövevényeké, az árváké és az özvegyeké lett. (5Móz 24,20) Aratáskor a tulajdonos a gabonatábla szélét hagyja meg, a mezőn elszóródott kalászokat se gyűjtse össze, hadd legyen az a jövevényeké, a szegényeké. Úgyszintén a szegények joga szüret után a szőlőskertekben böngészni, az ott felejtett fürtöket összeszedgetni. (3Móz 19,9–10)*”⁸⁴ Fárastó, megalázó munka és keveset lehetett így összegyűjtögetni, de nem alamizsna. Ruth felméri a helyzetet; élelem és munka kell. „*Hadd menjek, kérlek, a mezőre, hogy kalászokat szedegessek az után, akinek szemei előtt kedvességet találok.*”

⁸³ Rebić, Adalbert: *i. m.*

⁸⁴ Dedinszky Gyula: *A Biblia néprajza*, Evangélikus Sajtóosztály Budapest, 1991., 77-78. old.

(Ruth 2,2) Olyan területre „téved”, amely egy rokonuk birtoka, de ezt az asszony nem tudhatta.

Boáz földjén

Boáz felfigyel a szorgalmasan dolgozó nőre, aki *„csak épen most pihent egy keveset.”* A férfi azonban ismeri: *„Bizony elmondtak nékem mindent, amit cselekedtél a te napaddal, férjed halála után, hogy elhagytad a te atyádat és a te anyádat és a te születésednek földét, és jöttél ahhoz a néphez, amelyet nem ismertél azelőtt. Fizessen meg az Úr a te cselekedetedért, és legyen teljes a te jutalmad az Úrtól, Izráel Istenétől, akinek szárnyai alatt oltalmat keresni jöttél”* (Ruth 2,11-12). Ez a találkozás mindkettőjük számára pozitív megerősítést adott: Boázt meghatotta az irgalom, a gondoskodó, ragaszkodó szeretet, amellyel Ruth viseltet anyósa iránt, bátorította, hogy Isten meg fogja jutalmazni ezért. Ruth lelkére is balzsamként hatottak ezek az elismerő, kedves szavak, segítve a beilleszkedést. Ebéd idején a gazda meghívta az aratók közé, étellel, itallal is kínálta, amit meghagyott, azt gondosan elcsomagolta, hogy hazavigye Naóminak. Sietve visszatért munkájához. Boáz parancsot adott a szolgálóinak *„hagyogassatok el, hogy szedje fel, és meg ne dorgáljátok”*, ne csak a véletlenül lehullott magvakat tudja felszedni, találjon többet a sorok között, és ne szégyenítsék meg munkájában. Este otthonukba térve odaadta anyósának a megmaradt pergelt gabonát, vacsora közben beszélgettek, Ruth elmondta: munkát talált, a gazda megengedte, hogy *„menj mindenütt az én munkásaim után, amíg csak el nem végzik az én egész aratásomat”*. A férfi neve pedig: Boáz. Naómi megörül, hisz közeli rokonuk, azt tanácsolja Ruthnak, ne is menjen más mezőre dolgozni. *„Így járt ő mindenütt a Boáz szolgálói után, szedegetve, míg az árpaaratás és búzaaratás bevégződött; és az ő napaasszonyával lakott.”* (Ruth 2,23)

Egyszer aztán, Naómi felteszi a kérdést: *„Édes leányom! ne keressek-e néked nyugalmat, hogy jól legyen dolgod? Avagy nem rokonunk-e Boáz”,* – férjhez kellene menned, Boáz a rokonunk, ő megválthat téged! Ruth követi Naómi jó tanácsát: *„fürödjél meg, és kend meg magadat, és vedd magadra ruhádat, és menj le a szérűre, észre ne vétesd magadat a férfiúval, amíg el nem végzi ételét és italát. És majd ha lefekszik, jegyezd meg a helyet, ahol fekszik, és menj oda, és hajtsd fel a leplet lábánál, és feküdjél oda. Ő majd megmondja néked, mit cselekedjél.”* Ruth mindent úgy cselekedett. Boázzal való találkozását egy hosszabb igeszakasz (Ruth 3,6-15 versei) írja le. Kivonatossan idézzük a szöveget. Boáz álmából felriad, észreveszi az asszonyt a lábainál; *„Ruth vagyok, (...)*

terjesszed ki hát takaródat a te szolgálódra, mert te vagy a legközelebbi rokon. És ő monda: (...) jobbat cselekedtél, mint az elsővel: hogy nem jártál az ifjak után, sem szegény sem gazdag után. (...) ne félj! Mindent, amit mondasz, megteszek néked; mert tudja az én népemnek egész kapuja, hogy derék asszony vagy (...) igaz, hogy közel rokon vagyok: de van nálamnál még közelebbi rokon is. (...) ha az megvált téged, jó: (...) ha pedig nem akar téged megváltani, akkor én váltalak meg.” Ruth reggelig a szérún maradt, Boáz ügyelt az asszony jó hírére, nehogy szóbeszéd tárgya legyen, – a Talmud szerint a férfinak tilos volt nyilvános helyen nővel beszélgetnie⁸⁵–; kendőjébe még árpát töltött, így ment vissza anyósához.

A megtalált „nyugalom” Boáz oldalán

A két ember között csendben szerelem szövődött; Boáz már megszerette Ruthot, örömmel venné feleségül, de ennek a joga a „még közelebbi rokoné”. Veszélybe kerülhet Boáz és Ruth házassága. Ekkor a bölcs Naómi nyugalomra inti menyét: „*Légy veszteg leányom, míg tudod, hova dől el a dolog; mert nem nyugszik ez a férfiú, míg véghez nem viszi a dolgot még ma.*” Boáz mindent elkövetett, hogy még az nap, a város kapujában összehívja a véneket és a megváltásra elsőként jogosultat, aki igényt tartott az örökségre, ám amikor megtudta, hogy a földdel a moábita Ruth is „vele jár”, visszalép: „*Nem válthatom meg magamnak, hogy el ne veszesse a magam örökségét; váltsd meg te*”. Tanúk igazolták, hogy mindenben a törvény szerint jártak el. Elhárult az akadály a házasság elől. Isten gyermekkel áldotta meg őket, aki Naómi *lelkének megvidámítója, vénségének istápolója* „*nevet adtak neki, mondván: Fia született Naóminak, és nevezték az ő nevét Obednek*”, aki Dávid nagyapja lett. Így került bele az igazi Megváltó, Jézus Krisztus földi családfájába egy pogány asszony neve. „*Ezt tanuljuk meg Ruthtól: irgalmas volt, hűséges volt, bizott az Úrban, de végezte a maga dolgát jókedvűen. Nem járkált mások után. Ott szedegetett, ahova az Úr állította. És megkapta az igazi megváltót.*”⁸⁶ Victor Hugót is megihlette a történet.⁸⁷

⁸⁵ Rebić, Adalbert: *i. m.* 62. old.

⁸⁶ Cseri Kálmán: *Az Ószövetség nőalakjai I.* [s. l.]. Kézirat. 1983. lsz. 12199. Az Ószövetség asszonyai 16., 1983. 11. 3., 18. o.

⁸⁷ Közli: *A Biblia a társművészetekben*, Bibliográfia és antológia I. Az Ószövetség, Összeállította: Reisinger János, Kecskemét, 1987., 50. o., lásd: függelékben, 7. számú melléklet; Victor Hugó: *Az alvó Boáz* (részlet)

Eszter életútja

Eszter könyve is rövid, tíz fejezetből álló irat. Akkor kezdődik a történet, amikor Ahasvérus (Xerxes) király *„Uralkodása harmadik évében lakomát szerzett minden fejedelmének és szolgáinak”* (Esz 1,3), meglehetősen hosszú ideig, száznál is több napig tartott az ünnepségsorozat. A vége felé közeledve *„tőn a király az egész népnek, mely Susán várában találtatott, kicsinytől nagyig, hét napig tartó lakomát, a király palotája kertjének udvarán”* (Esz 1,5); *„az ivás, rendelet folytán, kényszer nélkül történt”* (Esz 1,8). De nem csak a férfiak, hanem Vásti királyné *„vezetésével”* az asszonyok is lakomát tartottak. Úgy olvassuk, hogy a *„Hetedik napon, mikor megvidámult a király szíve a bortól (...) hozzák el Vástit, a királynét a király elé, királyi koronával, hogy megmutassa a népeknek és fejedelmeknek az ő szépségét; mert szép arcú volt.”* (Esz 1,10-11) *„De Vásti az elveket még Ahasvérus szavánál is drágábbnak, Susán aranyánál is ragyogóbbnak, Perzsia királyságánál is értékesebbnek tartotta, s ez megkövetelte tőle, hogy ne engedjen a király rendeletének. Erkölcsi készítették a visszautasításra.”*⁸⁸ Azok a „bölcsek”, akik az ittas királyt rávették felesége mutogatására, most a felháborodásban is hangadók voltak: Vásti királyné nem csak király, a fejedelmek, de minden nép ellen vétkezett, mi lesz így a férjek tekintélyével, ha *„híre fut minden asszonyhoz, úgy, hogy megvetik férjeiket szemeik előtt”* (Esz 1,17). Királyi rendelet született Vásti elbocsátásáról, tanulságképpen; *„minden asszony adja meg a tiszteletet az ő férjének, a legnagyobbtól a legkisebbig. (...) legyen minden férfi úr az ő házában”* (Esz 1,20. 22) A zsidó hagyomány (Megilla) szerint Vásti Belszár lánya volt, akin Dárius megkönyörült, és feleségül adta fiához. *„Királyi férje, Perzsia és Média uralkodója, kivégeztette feleségét, amikor az ellentmondott neki, és nem volt hajlandó hívó szavára megjelenni a királyi lakomán.”*⁸⁹ Mindenesetre a királynét eltávolították a palotából, és a kijózanodó királynak elmondták, hogy *„mit végeztek felőle”*.

Hadassából Eszter királyné lesz

Új terv készült; *„Keressenek a királynak szép ábrázatú szűz leányokat”* (Esz 2,2). Királyi rendelet készült, amely a birodalom minden tartományába eljutott, megkezdődött a szép arcú, még érintetlen leányok „összegyűjtése”. Így került a palotában Eszter–Hadassa, Hágainak *„az asszonyok őrzőjének keze alá”*, kinek *„tetszett a leány az ő szemeinek és*

⁸⁸ Dickinson, T. George: *Eszter királyné*, Advent Irodalmi Műhely Budapest, 2008. 13. old.

⁸⁹ Kraus, Naftali: *i. m.* 230. old.

kegyébe fogadta”. Eszter pedig Márdokeus, az ő nagybátyja tanácsára nem mondta meg „nemzetségét és származását”. Eszter életkoráról nincs adatunk: „*A Midrásban három véleményt is találunk: Ráv szerint negyvenéves volt, Smuel szerint nyolcvan, és a Bölcsék közbevetett véleménye – hetvenöt. (Börésit rabbá 39,13) (...) [Márdokeus] udvari tanácsos volt Ahasvérusnál és Eszter, unokahúga – a felesége volt (Megilla 13, a)*⁹⁰ Bár az érett felnőtt életkor nem zárja ki a „szép ábrázatot”, azonban ha valamiféleképpen Márdokeus felesége lett volna, az érintetlenség feltételének nem felelhetett meg (ami az életébe is kerülhetett). Az bizonyos, hogy közel álltak egymáshoz, ragaszkodó szeretet volt közöttük, mert „*Márdokeus pedig minden nap járt az asszonyok házának pitvara előtt, hogy tudakozódják Eszter hogyléte felől, és hogy mi történik vele.*” (Esz 2,11) A titokzatos, zárt hárem életébe enged bepillantást Eszter könyve leírása az előkészületről. Egy évig készítették fel a lányokat, hogy megjelenjenek a király előtt, mindenkinek egy lehetősége volt – utána a hárembe kerültek, a „*hálótársak őrzőjének kezei alá*”. Eszter számára is elérkezett az idő, mindenben elfogadta Hágai tanácsát. Eszter belenyugodva, elfogadta sorsát „*és kedves volt Eszter mindenki szemei előtt, aki őt látta.*” (Esz 2,15) Személyisége áthatóbb volt, bármilyen drága öltözetnél. Megnyerte a király szeretetét is, „*minden leánynál nagyobb kedvet és kegyelmet nyert ő előtte (...) királynévá tette Vásti helyett.*” (Esz 2,17)

Egy kis epizód ékelődik be a történet folyásába, azonban később nagy jelentősége lesz. Márdokeus a kapuban ült, végezte a munkáját, ahogy mindig; tudomására jut, hogy két udvarmestere merényletet készül elkövetni a király ellen. Késedelem nélkül értesíti Esztert, aki Márdokeus nevében elmondja azt. A vádak beigazolódtak, a vétkeket megbüntették, mindezeket bejegyezték a királyi krónikába.

Hámán, és az ő terve

A harmadik fejezet lapjain találkozunk először Hámánnal: megtudjuk róla, hogy nagy méltóságra került, mindenki fölé, és a király kapujában térdet hajtva leborult előtte mindenki. Majdnem mindenki. Márdokeus erre nem volt hajlandó, hiába figyelmeztették nap, mint nap. Besúgóik megmondták neki Márdokeus nemzetségét. Hámán, aki gyűlölte a zsidókat, mérgét először Márdokeuson, végül az egész népen is ki akarta tölteni. Ördögi tervet eszelt ki, keverve benne az igazságot és a hazugságot: ez a nép „*és az ő törvényei különböznek minden nemzetségtől, és a király törvényét nem teljesíti; a királynak bizony*

⁹⁰ i. m. 90., 91. old.

nem illik úgy hagyni őket.” (Eszt 3,8) Sorsot vetnek, melyik legyen a legmegfelelőbb nap, „hogy kipusztítsák, megöljék és megsemmisítsék mind a zsidókat, ifjútól a vénig, gyermekeket és asszonyokat egy napon” (Eszt 3,13). A királyi parancs minden tartományba eljut, lepecsételve a király gyűrűjével, amelyet Hámánnak adott. Meghoztak egy kollektív halálos ítéletet, és a legnagyobb nyugalommal „a király pedig és Hámán leültek, hogy igyanak...” (Eszt 3,15).

Ima és a böjt ideje

Gyászba borultak a Perzsiában maradt zsidó közösségek; Márdokeus is zsákba és hamuba öltözve, keserves kiáltással elment a király kapuja elé. Eszter értesül a rendeletről, a palota elzártságában nem tudott semmit a készülő veszélyről. Márdokeus megüzente Eszternek, menjen a királyhoz, könyörögjön és esedezzen népe életéért. Üzenetváltások történtek közöttük: aki hivatlanul bemegy a királyhoz, az megöletik. Nagybátyja válasza: *„Ne gondold magadban, hogy te a király házában megmenekülhetsz a többi zsidó közül. Mert ha e mostani időben te hallgatsz, másunnak lesz könnyebbségük és szabadulásuk a zsidóknak; te pedig és atyád háza elvesztek. És ki tudja, talán e mostani időért jutottál királyságra?” (Eszt 4,13-14) „Márdokeus tudta ezt: Eszter sosem tagadná meg sem a fajtáját, sem a vallását (...) nem vesztené el egykönnyen a fejét még előkelő helyzete fényei között sem, ahová oly hirtelen emelkedett fel. (...) A finom, szerény Eszter természetéből adódóan nem vállalta teljes nyugalommal a halált. De bátorsága a veszéllyel együtt nőtt. (...) küzdenie kell, méghozzá igencsak keményen. Valahogy meg kell kerülnie Hámánt, hogy közvetlenül a királyhoz szólhasson. (...) a kedves külső hősiességét takar. Eszter szívében küzdő szellem lakott (...) Női ösztöne mégis emlékeztette, hogy jobb a megfontoltság a vakmerőségnél (...) még valamivel kellett számolnia (...) a királyt is meg kell nyernie ügyének. (...) itt az idő Istenhez könyörögni. (...) Eszter rendíthetetlenül bizott az ima erejében.”⁹¹*

Az egész susáni zsidóság imádkozott és böjtölt, majd három nap múlva, Eszter felöltözött királyi ruhájába *„és megállt a király házában belső udvarában.” „Ott állt Eszter királynő. Ahasvérus ránézett. A nagyszerű asszonyok jó légkört árasztanak maguk körül. Így volt ez Eszterrel is. (...) Ahasvérus ha csak rá gondolt máris különb ember akart volna lenni. (...) Akik hisznek Isten gondviselésében, azok mindig számolhatnak az Isten és ember közötti közvetlen kapcsolattal. Eszter a lehető legnagyobb körültekintéssel határozta*

⁹¹ Dickinson, T. George: *Eszter királyné*, Advent Irodalmi Műhely Budapest, 2008. 47-50 old.

meg a stratégiát. Óvatosan, de egyben bátorsággal áll ki, hogy megküzdjön legfőbb ellenségével. A királyné diplomatikusan, ügyesen manőverezett, hogy leleplezze Hámán fortélyos cselszövését, majd pedig, hogy bemutassa, milyen is valójában ez az ember. (...) Eszter tudta, még türelemmel kell lennie, és túl kell jutnia a veszélyes helyzeten. „Csak lassan! Hadd mutassa Isten az utat. Nem jött még el az idő.”⁹²

A királyné lakomája

A királyné lakomára hívja a királyt és Hámánt, amelyet maga készített el. Férje felteszi a kérdést: „*Mi a te kívánságod?*” A királyné a következő napra is lakomára hívja vendégeit. Hámán vígan és jó kedvvel ment haza, feleségével és barátaival „kielemezték”, milyen óriási megtiszteltetés érte; ezen felbátorodva, már azt tervezgette, hogy talán előbb is le lehetne számolni gyűlölt ellenségével, Márdokeussal. Ki is találták: „*Csináljanak ötven könyöknyi magas fát, és reggel (...) Márdokeust akasszák reá*”. Ezután vígan mehetsz a lakomára a királynéhoz. Még valaki is nyugtalanzkodott a történetek felett: miért ilyen sejtelmes a királyné, mi lehet a meghívás mögött, hogy élete kockáztatása árán kért bebocsátást színe elé. „*Azon éjjel került az álom a királyt.*” Parancsolt a szolgáltnak, hozzák elő a krónikákat, hogy ezekből olvassanak fel neki; „*és írva találták*”, hogy a király életére támadókat egy Márdokeus nevű ember jelentette fel, így mentve meg az uralkodót. De, hogy jutalmat kapott volna, arról nem szólt a feljegyzés.

Reggel elsőként Hámán érkezett az udvarba (Márdokeus akasztása ügyében), a király azonnal behívatta. Az ő gondolatai azonban még mindig az éjjel hallottak körül forogtak. Megkérdezte első emberét: „*Mit kell cselekedni azzal a férfúival, a kinek a király tisztességet kíván?*” (Esz 6,6) Hámánnak eszébe sem jutott, – hisz gondolatai csak saját maga körül forogtak – hogy a király nem róla beszél. Itt az alkalom, hogy szíve legrejtettebb kívánságát előadja. A döbbenet és csalódottság leírhatatlan lehetett, amikor királya így parancsol: „*Siess, hozd elő azt a ruhát és azt a lovat, amint mondtad, és cselekedjél úgy a zsidó Márdokeussal, aki a király kapujában ül, és semmit el ne hagyj mindabból, amit szóltál.*” (Esz 6,10) Az akasztás tervét ezek után nem lehetett előhozni. Hámán körbevezette Márdokeust, kiáltozva, hogy így tesznek azzal, akinek a király tisztességet kíván. Az emberek meglepetése nagy lehetett. Márdokeus, mintha misem történt volna, „nagy dicsősége” után visszatért a munkájához a kapuba. Hámán felesége és

⁹² i. m., 52-56. old.

barátai viszont levonták a következtetést: ha Márdokeus a „*zsidók magvából való*”, elindítja a hanyatlásunkat, „*nem bírsz vele*”.

Aztán megérkezik az udvarmester, hogy Hámánt a lakomára vigye. A király már gyötrődik: „*Mi a te kívánságod Eszter királyné? Megadatik.*” Itt van az idő, hogy Eszter feltárja az aljas összeesküvést, amely népe kiirtására szövetkezett. „*Mert eladattunk, én és az én nemzetségem, hogy kipusztítsanak, megöljenek és megsemmisítsenek minket; ha csak szolgálókul, vagy szolgálókul adattunk volna el, akkor hallgatnék, jóllehet az ellenség nem adna kárpótlást a király veszteségéért. És szólt Ahasvérus király, és monda Eszternek, a királynénak: Ki az és hol van az, akit az ő szíve erre vitt, hogy ezt cselekedné? És monda Eszter: Az ellenség és gyűlölő, ez a gonosz Hámán! Akkor Hámán megrettent a király és királyné előtt.*” (Eszter 7,4–6) Hámán összezuhant, tényleg itt a vég. Ahasvérus pedig haragra gerjedt, mert rájött, hogy Hámán becsapta, rászedte, és ő is bűnrészes; hogy ne lássák indulatait kiment a palotakertbe és döntését meghozva tért vissza. A gonosz Hámán, miközben életéért könyörgött, ráesett arra a kerevetre, amelyen a királyné volt. A király felkiáltott: „*Erőszakot is akar elkövetni a királynén én nálam a házban?!*” (Eszter 7,8). Hámán sorsra megpecsételődött, felakasztották arra a fára, amelyet Márdokeus számára készített.

Új rendelet, és ünnep születik

Hámán vagyonát Eszter királyné kapta meg; Márdokeus pedig bement a király elé, Eszter elmondta, hogy rokonok ők ketten. A hűséges Márdokeus megkapta a király gyűrűjét. De itt még nem oldódott meg a helyzet, a királyi rendelet érvényben volt a zsidók kiirtására: a méd–perzsa törvények visszavonhatatlanok voltak, mindenki számára kötelezőek. Ekkor Ahasvérus felhatalmazta Eszter királynét és Márdokeust, hogy fogalmazzanak meg egy új törvényt, melyben megengedi a király a zsidóknak, hogy egybegyűljenek és „*keljenek fel életükért*”, minden eszközzel megvédehetik magukat. A király pecsétjével ellátott iratokat a birodalom minden részébe elvitték, „*öröme és vigalma lett a zsidóknak, lakoma és ünnep, sokan a föld népei közül zsidókká lettek; mert a zsidóktól való félelem szállta meg őket*” (Eszter 8,17) Eljött a nap, amikor az első rendelet szerint megtámadták a zsidókat, akik a második rendelet szerint összegyűlhetnek életük védelmében: „*megölnek pedig gyűlölőikből ezerhetvenötöt*⁹³; *de a zsákmányra nem tették rá kezüket*” (Eszter 9,16) Hámán tíz fia is, – akik továbbvitték apjuk lelkületét – meghalt.

⁹³ Eszter 9,16. helyes fordítása: 1075 (nem pedig 75000) embert öltek meg támadóik közül

„Ha végrehajtották volna a vérfürdőt, amit Hámán tervezett, igen valószínű, hogy akkor veszélyes példát szolgáltatott volna a fanatizmusra és a türelmetlenségre, emiatt pedig a perzsa uralom alkonya évtizedekkel korábban beköszöntött volna. Így viszont felülkerekedett a régi rend, és a birodalom lakosai továbbra is élvezhették a viszonylagos belső békességet. [„Pax Persiana”] Márdokeus jelentősen hozzájárult Perzsia fontos történelmi szerepéhez, ami majdnem 120 évig változatlan maradt. Az *Encyclopaedia Britannica* így ír a Perzsa Birodalomról: „A leigázott fajok és csoportok elviselhetőnek mondható helyzetben voltak, függetlenséget élveztek.” Xerxész (Ahasvérus) dinasztiája a „béke és a rend két évszázadát jelentette.”⁹⁴ „Azok a próbák, amelyek Isten népét Eszter korában sújtották nemcsak arra a korra jellemzőek. A pártmoszi látnok végigtekintette a korokat az idők végéig, és ezt mondta: „Megharagudott a sárkány az asszonyra, és elment, hogy hadat indítson a többiek ellen, akik az asszony utódai közül valók, akik megtartják az Isten parancsait, akiknél megvan a Jézus bizonyágtétele” (Jel 12,17). (...) Az a lelkület, amely a letűnt korokban az igaz egyház üldözésére készítette az embereket, a jövőben hasonló eljárást fog kiváltani Isten hűséges gyermekeivel szemben.”⁹⁵ Eszter számára a méltóság nem volt más, mint szolgálat, és a kiváltság felelősséggel párosult. „Az események megvalósulása mögött örök isteni terv van. És mi csak a terv megvalósulásának egy-egy mozzanatát, szelvényét látjuk (...) Aki Isten közelében tartózkodik, annak rálátása van az eseményekre. (...) Az mindig Isten különös kegyelme már, ha valakinek a számára világosság teszi a feladatát. Ha ezt mondja: ezt meg ezt én rád bízom. (...) aki Tőle fogadja el a helyet, a közösséget, önmagát, ezt a külsőt, ezt az egészséget, ezeket a képességeket és hiányosságokat, amik bennünk vannak, és így ajánlja fel magát az Ő rendelkezésére, az rálépett a küldetés útjára. (...) amit Ő maga általunk akar elvégezni, és ezzel ölel be az Ő munkatársainak gárdájába.”⁹⁶ Ünnepet szerzett Eszter királyné, mint olyan napokat, amelyen megnyugodtak a zsidók ellenségeiktől, elnevezték e napokat Púrimnak; amely az öröm és vigalom napjai voltak, ajándékot küldtek egymásnak és adományokat a szegényeknek. Mind a mai napig, a világ minden részében élő zsidóság megemlékezik arról, amit Eszter királyné tett; minden évben felolvassák a róla elnevezett könyvet, amely nagy becsben van népe körében.

⁹⁴ Dickinson, T. George: i. m., 83. old.

⁹⁵ White, Ellen: *Próféták és királyok*, 375. old.

⁹⁶ Cseri Kálmán: *Az Ószövetség nőalakjai II.* [s. l.]. Kézirat. 1983-1984. lsz. 12190. Az Ószövetség asszonyai 32-33. 1984. V. 10. .17. Eszter; 9., 13., 16. old.

Ruth és Eszter, két nemeslelkű, kedves asszony, akikről emelkedett szavakat lehet szólni. A Biblia lapjain egyetlen feddő szó sem hangzik el személyükkel, cselekedeteikkel kapcsolatban. Ruth, aki önként, jószántából keresett új hazát, otthon, Istent, mert hitében megerősödő anyósa úgy mutatta be Jahvet, hogy egyetlen út mutatkozott csak: követni kell Őt. Elmondhatjuk Ruthról, „*Boldogok, akik éheznek és szomjúhozák az igaz életet, mert ők megelégtettek. Boldogok az irgalmasok: mert ők irgalmasságot nyernek*” (Mt 5,6–7)⁹⁷. Ruth megelégtetett minden tekintetben. Vágyakozott az igazság ismeretére, és útrakelt egy ismeretlen világ felé. Vajon mi vár ott rá? Nem változik-e meg anyósa hozzá való jóindulata, a kettejük között lévő kapcsolat, lelkiület? Befogadja-e a közösség, nem tekintik-e betolakodó idegennek, aki esetleg elvesz tőlük „valamit”. Olyan kérdések ezek, amelyek sok ezer év távolából is nagyon aktuálisak. Isten igéje határozottan figyelmeztet: „*Szeressétek azért a jövevényt; mert ti is jövevények voltatok Egyiptom földén*” (5Móz 10,19). „*Hogyha jövevény tartózkodik nálad, a ti földeteken, ne nyomorgassátok őt.*” (3Móz 19,33) Döntéseink hátterét Isten látja; mi zajlik le egy emberben addig, amíg eljut odáig, hogy mindenét hátrahagyva, valahol új életet, hazát és talán Istent találjon. Mennyi előítéllettel, szeretetlenséggel és közönnyel találkozhat. Látjuk, Naomiék döntését: az éhezés elől felkerekedve boldogulásukat keresték, időlegesen új otthonra letek, és itt kapott Naomi két leányt fiai mellé. Az egyikük ragaszkodása és irgalmassága tartósabbnak bizonyult. Vesztesége számban kifejezve nagyobb volt (férjét, fiait elvesztette idegenben), azonban nyeresége, Ruth idős korának támasza és megvidámítója lett. „*Az ősz ember előtt kelj fel, és a vén ember orcáját becsüld meg, és félj a te Istenedtől. Én vagyok az Úr.*” (3Móz 19,32) Vér szerint nem lett volna „kötelessége” anyósával maradnia, hiszen férje halálával ez megszűnt; de őket Isten szeretete kapcsolta össze. „*Áldott az Úr, aki ma nem engedte meg, hogy rokon nélkül maradj; emlegessék az ő nevét Izráelben!*” (Ruth 4,14). Így is lett: Ruthnak Isten szerzett férjet Boáz személyében, aki előtt irgalmasságot talált, és gyermekük, Obed lesz Dávid király nagyapja; amikor megemlékeznek róla, emlékeznek Ruthra is.

Eszter viszont nem jószántából került Perzsia földjére; Isten ítélete volt a bálványimádásba süllyedt népből a maradékot „kiemelni”, hogy idegen földön térjenek eszükre, honnan is szakadtak ki. A történet, talán a keleti mesék hangulatát idézi fel, de kitűnik belőle az idegenben élők kiszolgáltatott nyomorúsága, mert elég egy felkiáltás: „ők a bűnbakok”, „miattuk van” válság, nehézség, áradás, szárazság, földrengés – lehetne

⁹⁷ Helyes fordításban.

folytatni a sort. Egy szóval fel lehet hergelni az embereket, de milyen nehéz lecsillapítani az indulatokat. Ha Ruthnál idéztük a Boldog mondásokat, talán Eszter királynéra is ráillik: *„Boldogok a békeszerzők: mert ők az Isten fiainak mondatnak.” (Mt 5,9)*⁹⁸ Esztert akkor ismerjük meg, amikor egy másik asszony távozik a történelem színpadáról. A Perzsa birodalom területén is a férfi, a férj a nő, feleség, az egész család tejhatalmú, élet–halál ura. Ha anyagi nehézségében el kellett adnia, vagy elzálogosítani családját, a törvények lehetővé tették számára. A nők, asszonyok feladata ezen a területen is a családi teendőkre korlátozódtak; de volt feladatuk elég. Láttuk, mekkora felháborodást keltett a főemberekben Vásti királyné engedetlensége, hátha elterjed, és a hétköznapi asszonyok is fellázadnak a megalázó bánásmód ellen. Mivel több feleséget tarthattak, voltak fő- és mellékfeleségek, ágyasok, szolgák, rabszolgák, akiknek a család ura rendelkezésére kellett állniuk. Egész hierarchia szerint éltek. Bepillanthattunk a hárem életébe, milyen hosszú előkészületek történtek, amíg egy leányt a király hálótermébe vittek. Minden nap új leányra került a sor, legközelebb akkor kellett mennie, ha király név szerint hívta. Az nem lehet kétséges, mi várt rá, ha nem akart odamenni. A király palotája fényűző gazdagságról árulkodik. *„Eszter már öt éve királyné”*⁹⁹, egy napon, nagybátyjától Márdokeustól félreérthetetlen üzenetet kap: menj be a királyhoz és könyörögj népért! Évek óta úgy él itt, hogy nem tudja, melyik nemzetből való; mit szól a király, miért hallgatott eddig? Már harminc napja nem hívta magához; talán új feleséget talált? Eszter vívódik, de Márdokeus megerősíti benne: neked kell közbelépned, talán nem véletlenül jutottál a királynői méltóságra. Arról is beszél, hogy „másunnan” is lehet szabadulás, ha nem vállalod. A nagybácsi Istenre utal, bár neve egyszer sem szerepel a könyvben; de ki másnak lenne hatalma a közbeavatkozásra. Ezen a ponton indul meg Eszter személyiségének a kibontakozása. Megérti: Isten egy embert keres, aki eszköze lehet, hogy megszabadítsa népét. Látja, milyen nagy a veszély, ezért állította előre erre a helyre. *„ A szükség felszabadítja a benne rejlő akaratot. Isten az erejének forrása. Életét Isten terveinek rendeli alá. Az Ő akaratát fogja cselekedni. (...) Eszter tisztában van azzal, hogy tehetetlen asszony, aki nem tud segíteni. A segítség csak az Úrtól, Izrael Istenétől jöhet. Ezért kell imádságukkal három nap, három éjjel ostromolniok az egek Urának királyi székét. (...) „Azután bemegyek a királyhoz a törvény ellenére is. Ha elveszek, hát elveszek” (...) Egy fiatal asszony teszi most kockára életét, hatalmi helyzetét, jövőjét, mindenét – a*

⁹⁸ Helyes fordításban.

⁹⁹ Karssen, Gien: *Nők a Bibliában*, Evangéliumi Kiadó, h. n., é. n., 97. old.

népéért.”¹⁰⁰ Jézus ezekkel a szavakkal küldte szét tanítványait: „Íme, én elbocsátlak titeket, mint juhokat a farkasok közé; legyetek azért okosokat mint a kígyók, és szelídek mint a galambok.” (Mt 10,16) Így indult a király elé Eszter is: okosan, indulatain uralkodva, nem elsietve a szavakat, és szelíden. Életét megkímélte a király, de ez még nem a megfelelő hely és idő: lakomára hívja urát, és főemberét, azután a következő napon is. Nőttön nő a feszültség mindenkiben: mit szeretne a királyné?, egyre közeledik a gyilkosság napja!?, hogyan juthatnék még feljebb? – ezek a kérdések merülhettek fel a „szereplőkben”. Isten nem engedte nyugodtan aludni a királyt, a krónikákból kiderült; van valaki, akinek meg sem köszönte, hogy megmentette az életét. A soron következő vacsora után Eszter elmondja kívánságát: az életét kéri a királytól, a férjétől. Elmondja: „eladattunk”, olyan helyzetbe került a Perzsában maradt zsidó közösség, amelyre nem volt befolyása; „kipusztítsanak, megöljenek és megsemmisítsenek minket” – Ahasvérus bizonyára felkapta a fejét; ki merne ilyet tenni a szeretett királynéval? Eszter megnevezi a cselszövőt. A király rendelkezik, most már nem hagyja „megvezetni” magát, olyan embernek adott bizalmat, korlátlan hatalmat, aki méltatlan volt rá. Az új törvények értelmében a zsidó nép megmenekült.

Fontos tanulság még, olyan tanácsosokat válasszunk, akiket nem a saját érdekük, karrierjük, meggazdagodásuk, önző lényük vezet, hanem túllátnak a saját korlátaikon, és már nem test szerint, hanem lélek szerint járnak (Rm 8,4). E két asszony tudtán kívül a Messiás útkészítőjévé vált: Ruth fizikai valójában is, bekerülve Jézus földi nemzetségi táblázatába; Eszter pedig, a teljes megsemmisítéstől mentette meg népét, nem a maga, hanem Isten erejéből, hozzájárult, hogy népe megértse: a fogság ideje lejár, térjenek vissza szülőföldjükre, „az ígéret földére”.

Ráháb – Mária Magdolna; avagy, a legmélyebb női élethelyzet, a prostitúció bugyrából van szabadulás

„Bizony mondom néktek: A vámszedők és a parázna nők megelőznek titeket az Isten országában” (Mt 21,31) Jézusnak ezt a határozott ígéretét szem előtt tartva fogunk hozzá a következő két hölgy életének, ill. a levonható tanulságok áttekintéséhez. Ráháb (i. e. 1405 körül) és Mária Magdolna (i. u. 27 körül, Jézus kortársa) időben távol éltek egymástól, de

¹⁰⁰ i. m. 99. old.

Palesztina területén. A téma kapcsán szólnunk kell még az egészségügyi törvényekről is. Két nő, akik azonos „foglalkozást” űztek, amely a leginkább megbélyegező. A Biblia nem fedi el a valóságot, nem szépítgeti a tényeket: „ több helyen említi az utcanőt, a prostitúciót, az üzletszerű kéjelgést. (...) Izráel népe annál is inkább ki volt téve a prostitúció kísértésének, mert a szomszédos népek gyakorlatában ez a női, esetleg férfi foglalkozás közismert volt. A babiloni, a szidoni, egyáltalán a Közel-Kelet pogány templomaiban a nők, a homoszexuális férfiakat kiszolgáló fiúk, adományt gyűjtöttek Astarte istennő számára, és ellenszolgáltatásként a testüket ajánlották fel.”¹⁰¹

A „tisztaság” törvényei

Arról, hogy milyen förtelmességek lehettek Kánaán területén, – elég, ha Sodomára gondolunk – leginkább Mózes harmadik könyvéből szerezhetünk ismeretet: a 15. fejezet a testi tisztátalanságokról szól; a 18. fejezet a közeli rokonok házassága és más nagy bűnök tilalmát írja le. A 20. fejezet, némely nagy bűnök büntetéséről; ebben nemcsak szexuális vonatkozású tilalmakat fogalmaz meg, hanem a gyermekáldozatot, és azt is, hogy Izráel népe „igézőkhöz és „jövendőmondókhöz” forduljon. Isten a leghatározottabban megtiltja ezek követését: „Tartsátok meg azért amit én megtartani rendelek, hogy egyet se kövessetek amaz utálatos szokásokból, amelyeket követtek ti előttek, és meg ne fertőztessétek magatokat azokkal. Én, az Úr vagyok a ti Istenetek” (3 Móz 18,30); „És ne járjatok annak a népnek rendtartási szerint, amelyet kiűzök én előletek. Mivelhogy mindezeket cselekedték, ezért megutáltam őket.” (3Móz 20,33). Így szól: „Férfiúval ne hálj úgy, mint asszonnyal hálnak: utálatosság az. És semmiféle barommal se közösülj, hogy azzal magadat megfertőztessed, és asszony se álljon meg barom előtt, hogy meghágja őt; fertelmesség az. (...) Mert aki megcselekszik valamit ez utálatosságokból, mind kiírtatik az így cselekvő ember az ő népe közül.” (3Móz 18,22-23. 29) Az asszonyok havi betegségére is volt szabály: 7 + 7 napig számított tisztátalannak a nő, a „gyermekágyas asszony törvényét” Mózes harmadik könyve 12. fejezete írja le – férje ebben az időszakban ne közeledjen hozzá. Az asszony tisztátalansága idejére, szinte teljesen el kell különülnie férjétől, az 1936-ban az országos rabbi tanács által kiadott kis füzet, *A zsidó házasság törvényei* így utasítanak: „ (13) Egyáltalán mindent kerüljenek, ami közelebbi érintkezéshez vezethet, tehát nem szabad egymás között kedveskedő beszélgetés folytatni. Ezért célszerű, hogy a nő addig, amíg niddoh, tehát a rituális fürdés utánig, jelként egy bizonyos ruhát

¹⁰¹ Takács Béla: *Mesterségek és foglalkozások a Bibliában*, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója Budapest, 1993., 153. old.

vagy jellegzetes fejkötőt viseljen, hogy ezáltal a házaspárok állandóan emlékeztessenek az érintkezés tilos voltára. (15) A nő ebben az időben ne énekeljen férje jelenlétében. (17) Ha az egyik házaspár beteg és rászorul a másik segítségére, erre nézve intézzenek kérdést a rabbihoz”.¹⁰²

A szigorú büntetést kilátásba helyező törvények ellenére a prostitúció elterjedt a zsidó nép körében. A prostitúció jelentése a szótár szerint¹⁰³: lat. 1. a kéjlegés keresetszerű üzése, 2. szellemi, erkölcsi értéknek, meggyőződésnek elárulása, áruba bocsátása anyagi előnyökért; a prostituált, a kéjlegést keresetszerűen üző nő, kéjnő. Ehhez kapcsolódik a paráznság kifejezés, amelyet gyakran hoznak összefüggésbe az Istennel való szövetség egyoldalú, ember általi megszegésével: „*Ne legyenek néked idegen isteneid én előttem*” – első parancsolat (2Móz 20,3). A Tízparancsolat hetedik parancsolata: „*Ne paráználkodjál*” (2Móz 20,14), Ne légy házasságtörő; a magyar házasságnak megfelelő szó helyett, a szövetség kifejezést használja a Biblia. „*a Jelenések könyvében említett „nagy parázna asszony*” [a hitehagyó egyház jelképe is] *a János korabeli Rómát szimbolizálja, ahol az üzletszerű prostitúció általános volt.*”¹⁰⁴

Ráháb, a” fogadósnő”

Ráháb személyével Józsué könyve 2. fejezetében találkozunk, amikor az ígért földje felé tartó zsidó nép Jerikó falaihoz érkezik. Józsué a nép vezetője, – Mózes követően – kémeket küld a városba. „*bemenének egy parázna asszonynak házába, akinek Ráháb volt neve, ott háltak. (...) Ők pedig még le sem feküdtek, amikor felment őhözájuk az asszony (...) És monda a férfiaknak: Tudom, hogy az Úr néktek adta ezt a földet, és hogy megszállt minket a félelem miattatok, és hogy e földnek minden lakosa megolvadt előttetek. Mert hallottuk, hogy megszártotta az Úr a Veres tenger vizét előttetek, és hogy mit cselekedtetek az Emoreusok két királyával (...) És amint hallottuk, megolvadt a mi szívünk, és nem támadt többé bátorság senkiben sem miattatok. Bizony az Úr a ti Istenetek az Isten fenn az égből és alant a földön!*” (Józs 2,1-11) „*Jerikó (a mai Er-Ríha) a Jordán folyó mentén, a Holt-tenger közelében, 350 méterrel a tengerszint alatt fekvő oázis volt. Zöld foltocska a vakítóan fehér mészsivatagban, a kopár hegyek lábánál. A bibliai időkben Jerikó volt Kánaán egyik legjelentősebb erőssége. Elrejtette ahhoz a tejjel-mézzel folyó vidékhez vezető utat, amelyet a nomád zsidóság el akart ragadni régi tulajdonosaitól, (...)*

¹⁰² Wieder Sulem-Pollák Emánuel-Jungreis Jakab: *A zsidó házasság törvényei*, Orthodox Központi Bizottság Rabbikollégiuma Budapest, 1936. 25. old.

¹⁰³ Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó Budapest, 1983., 690. old.

¹⁰⁴ Takács Béla: i. m., 155. old.

*Jerikó megtámadása kilátástalan vállalkozásnak tűnt. Külső fala 2 méter vastag és helyenként 10 méter magas. 3 – 4 méterrel mögötte emelkedik a 3 és fél méter vastag belső falgyűrű. Az erődítés kis várost zárt körül: átmérője nem több 180 méternél.*¹⁰⁵

Ráháb háza a kettős várfalon állt, magasabban mindennél, a kémek egyelőre biztonságban voltak. Félrevezeti a király felderítő csapatát, amíg ők a városon kívül keresik a kémeket, addig Ráháb felmegy a tetőre; életbevágóan fontos, hogy beszéljen a héberekkel. Azzal kezdi mondandóját: „tudom”, „rémület szállt meg bennünket”, „mert hallottuk, mi történt negyven évvel ezelőtt”. Ráháb is, és Jerikóban mindenki beszélt még a Vörös-tenger csodájáról, nemrégiben a két emóreus királlyal történekről. Az asszony hamar levonta a következtetést: „Bizony az Úr a ti Istenetek az Isten”, Vele szemben a falaknak nincs esélye, hogy feltartóztassa Izráel népét. Gyakorlatias asszony, megállapodást ajánl: „esküdjete meg kérlek, nékem az Úrra” irgalmasságért, irgalmasságot kér cserébe. Útba igazítja és tanáccsal látja el a kémeket: három napig a hegyen rejtőzzenek el, csak utána menjenek a maguk útján. Megerősítik a „szerződést”, amint elmentek a férfiak Ráháb kiteszi ablakára a „jelet”, a „veres zsinórt”, minden családtagját házába „gyűjti”, ha bármikor megindul a támadás, jó helyen legyenek mindannyian.

„ Egy héttel később Isten megismétli a Vörös-tenger csodáját. (...) Izráel fiai száraz lábbal kelnek át a Jordánon, amely ebben az évszakban erősen árad. Amennyiben Ráháb háza a keleti várfalon állt, ő maga is tanúja lehetett a csodának.”¹⁰⁶ „Hogy megismerje a földnek minden népe az Úrnak kezét, hogy bizony erős az” (Józs 4,24) Jerikó lakóiban a falai alatt táborozó sokaság pusztá látványa is fokozta a rettegést – bezárkóztak a falak mögé. Isten utasított a népet Józsuén keresztül: hat napon át járják körül a várost, a hetedik napon hétszer kerüljék meg a falakat, a papok pedig kürtöljenek kürtökkel. „a parázna Ráháb maradjon életben, ő és mindazok, akik vele vannak a házban, mert elrejtette a követeket” (Józs 6,17) „A város pedig megégeték tőzzel, és mind azt ami benne volt”. A város elpusztult, lakói dönthettek volna Ráhábhoz hasonlóan is. „Hit által omlottak le Jerikónak kőfalai, midőn hét napig köröskörül járták. Hit által nem vezett el Ráháb, a parázna nő az engedetlenekkel együtt, befogadván a kémeket békességgel.” (Zsid 11,30–31)

¹⁰⁵ Schneider, Wolf: *Városok Urtól Utópiáig*; Gondolat Könyvkiadó Budapest, 1973., 27. old.

¹⁰⁶ Karssen, Gien: i. m. 59. old.

A hithősök sorában

A hithősök sorában csupán két asszonyt jegyez fel az apostol, Sárát, és Ráhábot. *„a tisztátalan Ráháb is, avagy nem cselekedetekből igazított-e meg, amikor a követeket házába fogadta, és más úton bocsátott ki.” (Jak 2,25)* Nagyon kevés ideje volt, hogy „összerakja” az igaz Istenről hallomásból szerzett ismereteit. Sok és sokféle ember megfordult a házában, lehetséges, hogy Ráháb fogadója volt az egyetlen szálláshely a városban. Az asszony talán azoknak is elődje, akiknek rövid idő alatt kell majd döntést hozniuk, halogatás nélkül kell kimondani: „tudom”, mert élet, vagy halál múlik rajta. Élete csak most, Izrael népe között kezdődik el: Sálmón veszi feleségül, gyermekük Boáz (Mt. 1:5), s ha az ő kedves, jólelkű, szeretetreméltó, bölcs lényére gondolunk, – akit Ruth kapcsán megismertünk – azt kell mondanunk, Ráháb anyaként jó munkát végzett. Így kerülhetett bele az egykori parázna asszony Jézus nemzetségébe.

Mária Magdolna életútja

Mária Magdolna nevét Jézus női követői között olvassuk: *„És némely asszonyok, a kiket tisztátalan lelkektől és betegségekből gyógyított meg, Mária, aki Magdalénának nevezetik, kiből hét ördög ment ki” (Lk 8,2).* Nevéhez kapcsolódik a „magdalai” jelző, vagyis Magdalából, egy kis halászfaluból származó Mária, amely arra utalhat, hogy bűnös tevékenységét Magdalában végezhetette. Lukács evangéliumában az „alabástrom szelence drága kenetettel” Jézust megajándékozó asszony, név nélküli, csupán azt tudjuk róla: *„aki bűnös volt” (Lk 7,36)* „miféle asszony” (Lk 7,39). János evangélista azonosítja Lázár és Márta testvéreként azt az asszonyt, *„aki megkenete az Urat kenettel és a hajával törölte meg annak lábait” (Jn 11,2 v.ö.: Jn 12,3);* bethániai házukban sok időt töltött a Megváltó. A kortárs evangélisták tapintatosan hallgattak a nevet illetően, János evangéliuma keletkezett legkésőbb, így valószínű, hogy az „érintett” már nem élt.

Talán nem is az asszony személye a fontos, mint inkább a Jézusnak hozzá, és a vele kapcsolatba kerülő nőkhöz való viszonyulása: Példázataiban olyan hasonlatokat használ, amelyek női tevékenységhez kötődnek, így jobban megérthetik tanítását; nemcsak tanítja őket, hanem megengedi, hogy követői között legyenek, sőt „szolgáljanak néki”. *„Ezek az asszonyok a kereszthez vezető úton is kitaranak mellette akkor, amikor ez életük kockáztatását jelentette. A női nemet illető kérdésekben azzal lépett tovább Jézus, hogy a*

korlátokat megszüntető felebaráti szeretet rendjét érvényesíti e tekintetben is.”¹⁰⁷ „A zsidó nők nyilvánosság előtti megjelenését ugyan nem korlátozták annyira, (...), de az 1. századbeli római nők szabadságát nem érték el.(...) A zsidó nőgyűlölet igazolására a zsidó imakönyvből gyakran idézett imádság: „Légy áldott, ó, Uram, Istenem, hogy nem teremtettél nőnek!” ebben az összefüggésben érthető. Azaz arra vonatkozik, hogy egy nő nem képes teljesíteni a törvény összes előírását, ami a legnagyobb kiváltságot jelentette a rabbinikus judaizmusban.”¹⁰⁸

A Lukács evangéliumában elmondott történet, néhány nappal Jézus megáldoztatása előtt zajlik, szolgálatának végéhez közeledve. Túl van a samáriai asszonnyal való beszélgetésen; a házasságtörő nő (Jn 8,3–11) esetén, amikor törbe akarták csalni; Lázár is (újra) boldogan él nőtestvérei körében. Most egy farizeus hívja közös étkezésre Jézust, akit poklosságból gyógyított meg. Szívhez szóló a történet leírása: egy bűnös asszony, amikor megtudta, hogy Simon házában Jézus tiszteletére vendégséget szereznek, úgy gondolta, hogy szeretetét és háláját kifejezi annak, Aki küzdött érte, mert hétszer esett vissza az ő bűnébe, ettől kezdve nem tágitott mellőle, lábainál ülve hallgatta tanítását: „Mária a jobb részt választotta, mely el nem vétetik őtőle” (Lk 10,40). Egyedül ő értette meg, mi előtt áll a Megváltó, a tanítványok még most is egymással civakodnak, csupán Mária hallja meg, hogy közeleg hála ideje; „Hagyj békét néki; az én temetésem idejére tartogatta ő ezt.” (Jn 12,7) „akkor öntötte szeretetét a Megváltóra, amikor Ő még láthatta odaadását – temetésére kente föl. Amikor ezután Jézus nagy próbatételének sötétjébe szállt le, magával vitte ennek a cselekedetnek az emlékét.”¹⁰⁹ A vacsorán észrevétlen akart maradni, de amint felnyitotta a szelencét, az értékes, nagy mennyiségű olaj illata belengte a szobát; titka kitudódott. A farizeus méltatlankodott magában, ha Jézus valóban próféta volna, tudná ki ez a nő, „miféle asszony”, és nem engedné, hogy megérintse a testét. Jézus, a farizeus gondolataira válaszolva, megszólította Simont, egy példázattal mondta el feddő szavait vendéglátójának, majd az asszonyra mutatott, hogy vele ellentétben, a házigazda elmulasztotta kötelességeit: „lábaimnak vizet nem adtál”, „meg nem csókoltál”, „olajjal az én fejemet meg nem kentéd”. „Néki sok bűne bocsáttatott meg; mert igen szeret; akinek pedig kevés bocsáttatik meg, kevésbé szeret. És monda annak: Megbocsáttattak néked a te bűneid” (Lk 7,47–48). „Jézus minden embernek új élet lehetőségét hirdeti, a rossz hírben

¹⁰⁷ Lenkeyné Semsey Klára: *A nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1993., 27–29. old.

¹⁰⁸ Ferguson, Everett: *A kereszténység bölcsője*, Osiris Kiadó Budapest, 1999., 81. old.

¹⁰⁹ White, Ellen: *Jézus élete*, Advent Kiadó Budapest, 1989., 471. old.

álló asszonyoknak is: a bűnbocsánat által nyílik meg előtte – és vele együtt a többiek előtt is – az új élet ajtaja.”¹¹⁰ Szonyának a prostitúció lejtőjén való megindulásról ír Dosztojevszkij a *Bűn és bűnhődés* című regényében: „mennyit kereshet egy szegény, de tisztességes lány, tisztos munkával? (...) Itt élőködöl, velünk eszel, iszol, melegszel (...)

– Hát akkor? Talán mégis elszánjam magam arra?”¹¹¹ Sok esetben a szegénység, a nyomorult életkörülmények, vagy a családon belül, gyermekkorban elkövetett zaklatás traumája indítja meg a nőt a prostitúció útján.

Ahogy Mária Magdolna és Szonya esetében is a Megváltóval való találkozás mutatja meg a kimenekedés útját: „ – Idáig van a Lázár feltámasztása – suttogta gyorsan, (...) A gyertyacsonk az elgörbült tartóban már régen haldokolt, gyér világot vetve a gyilkosra meg az utcalányra, akik ilyen különös módon összekerültek most ebben a nyomorúságos szobában a könyvek könyve felett”¹¹². Jézus elfogadta Mária szolgálatát: „ az egész világon prédikáltatik az evangélium, amit ez én velem cselekedett, az is hirdettetik az ő emlékezetére.” (Mt 26,13). Az a megtiszteltetés érte, hogy ő találkozhatott elsőként a feltámadt Jézussal: „Elment Mária Magdaléna, hirdetvén a tanítványoknak, hogy látta az Urat” (Jn 20,18).

Bűn és bűn között nincs különbség; nincs kicsi vagy nagy bűn. Minden fajtája megöli a lelket, fenntartja, és mélyíti a távolságot az ember és Teremtője között. A prostitúció is ilyen. Ráháb és Mária Magdolna megbélyegezte, kítaszítottá tette a közösség tisztátalan „foglalkozásuk” miatt. A menekedés útja: Isten népéhez tartozni valós és lelki értelemben. Ráháb a Mózes által leírt könyvekből, míg Mária magától Jézustól ismerhette meg Isten megbocsátó szeretetét és kezdhetett új életet. Ő „ mindazokat szeretetébe fogadta, akiket Izráel társadalma kítaszított soraiból, vagy éppen nem tekintett teljes értékű embernek. (...) Szavai és tettei által azonban közvetve kifejezésre juttatta, hogy Ő az Izráelben érvényben lévő szokást az asszonyokkal kapcsolatosan elutasítja.”¹¹³ A paráznaságot, prostitúciót nem lehet egyedül „elkövetni”; Jézus nagyon kemény szavakat szólt: „valaki asszonyra tekint gonosz kívánságnak okáért, immár paráználkodott azzal az ő szívében.” (Mt 5,28) Ez a két asszony megértette, hogy Isten nélkül menthetetlen az életük; döntésre jutottak. Ráhábnak nem volt sok ideje mérlegelni, Mária Magdolna

¹¹⁰ Lenkeyné Semsey Klára: *i. m.* 137. old.

¹¹¹ Dosztojevszkij, M. Fjodor: *Bűn és bűnhődés*, Európa Diákkönyvtár, Európa Könyvkiadó Budapest, é. n. 22-23. old.

¹¹² *i. m.* 386. old.

¹¹³ Lenkeyné Semsey Klára: *i. m.* 27. old.

többször visszaesett bűnébe, de megértette; Isten Fia van jelen, most, amikor ő is él; egyedül Ő bocsáthatta meg a bűneit. Szemtanúja volt kereszthalálának és feltámadásának is, eközben hűséges tanítványává vált.

Befejezés

A teremtéskor Isten egyenlővé alkotta a férfit és a nőt. Ha engedelmisségben maradtak volna Isten iránt, a köztük lévő összhang is megmaradt volna. „ *De a bűn viszályt hozott és egységük csak úgy tartható fenn, ha az egyik enged a másiknak. Elsőként Éva vétkezett. Ő vette rá Ádámot a bűnre, ezért Isten őt vetette férje alá. Ha az elbukott emberiség gyakorolta volna Isten törvényének elveit, ez az ítélet – bár a bűn következménye volt – áldást jelentett volna számukra. De mivel a férfi visszaél felsőbbségével, az asszony sorsa nagyon sokszor keserves és élete terhes.*”¹¹⁴ Úgy tűnhet, hogy Éva utódainak a maguk terhén túl; „*megsokasítom viselősséged fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat; és epekedsz a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad*”, az Ádámra kirótt „*átkozott legyen a föld te miattad (...) orcád veritékével egyed a te kenyeredet*” ítéletet, ill. annak következményét is hordoznia kellett, hiszen az „elveszett Paradicsomért” a nőt tették felelőssé. Ez lenne a közel 6000 év mérlege, amelyre dolgozatomban szerettem volna ráirányítani egy kis időre a figyelmet.

Férfi és nő kapcsolata, egymáshoz való viszonyulása, mondhatnánk, interdiszciplináris kérdés: a biológia, az orvostudomány, ezen belül a genetika, a pszichológia, a pedagógia, a társadalomkutatás keresik a válaszokat. A különbségekre talán már van felelet. Mások vagyunk, mert a Teremtő úgy alkotott meg bennünket, hogy férfi és nő egymást kiegészítse. Nem lehetünk képességeink és készségeink tekintetében önelégültek, mert egymásra vagyunk utalva. Van olyan terület, ahol a férfi a „jobb”; s van olyan, ahol a nő. Nem várhatjuk, hogy azonos módon gondolkodjunk, vagy lássuk a világot, hiszen agyunk eltérő módon van „huzalozva”. Azt ma már tudjuk, hogy a gyermek nemét az apától származó Y-kromoszóma dönti el, de vajon hány asszonyt zavartak el a háztól, netán meg kellett halnia, mert „nem tudott fiút szülni”, vagy egyáltalán nem lehetett gyermeke. Azt is láttuk, hogy biológiai értelemben a nő „életrevalóbb”; az XX-kromoszóma, ellentétben az XY-kromoszómával „stabilabb lábakon áll”. De az a

¹¹⁴ White, Ellen: *Boldog otthon, Kézikönyv a stabil családépítéshez*; Élet és Egészség Könyvkiadó – Bibliaiskolák Közössége Budapest, 2006. 99. old.

várakozás, amellyel a Megváltó születésében reménykedtek már az első nemzedékben: „Nyertem férfiat, az Urat” – talán, a fiúgyermeket tette „értékesebbé”.

A nemek közötti feszültségek megszüntetéséért pedig, nekünk magunknak kell erőfeszítést tenni a mindennapokban. A nőnek el kell fogadnia a Biblia kijelentéseit: a férj, a férfi a család feje. Az asszony férje iránti alárendeltségét, Isten parancsa szerint kell teljesítenie: „amiképpen illik az Úrban” (Kol 3,18). „Isten szándéka nem az volt, hogy a férj uralkodjon, mint a ház feje, ha ő maga nem engedelmeskedik Krisztusnak. A férjnek Jézus irányítása alatt kell állnia, hogy szemléltesse Krisztus viszonyát egyházához.”¹¹⁵ Ellen White megállapítása tanulság kell, legyen a férfi nem számára is: akkor várhat el engedelmességet asszonyától, ha önmaga engedelmeskedik Krisztusnak. Bizton állíthatjuk, minden nő, asszony boldogan igazodik egy olyan férfihez, akiben „kirajzolódik a Krisztus ábrázata”. Ha ilyen társat kaptunk a jó Istentől, adjunk hálát érte, és vigyázzunk rá! Az ilyen férfi, férj, nem veti asszonya szemére, hogy „én tartalak el”, miközben felesége gyermekük gondozását végzi, és emiatt nem vállalhat állást, ill. nem tud pénzkereső munkájában maradni. Megfontolandó az apostol tanácsa: „Ti férfiak, szeressétek feleségeteket és ne legyetek irántuk keserű kedvűek” (Kol 3,19).

Jézusnak a nőhöz, az asszonyhoz való viszonyulása volt újszerű; nem megvetéssel közeledett hozzájuk, hanem mentő szeretettel. Nem ítélkezett felettük, nem mondta ki: „te ilyen vagy” „miféle nőszemély”; külön választotta a megtévedt embert a bűnétől. A hit szemével látta őket; így lehetett a „parázna” Ráháb, a „pogány” Ruth, földi nemzetségének részévé. Megerősítette bennünk, hogy nemük miatt nincsenek kizárva az Isten országából, és bűnüket megbánva, attól elfordulva, lehet újrakezdés: Isten „tisza lapot” nyit az Ő kegyelméből annak, aki kéri azt. Számára minden férfi és nő egyformán értékes: „Mert úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3,16) Láttunk pozitív és negatív életutakat, azonban a fenti íge mindenkire érvényes. Megragadhat minket Ruth és Eszter; Ráháb és Mária Magdolna lelki intelligenciája; de Potifárné és Jézabel életútja is a mi tanulságunkra lett feljegyezve a Bibliában.

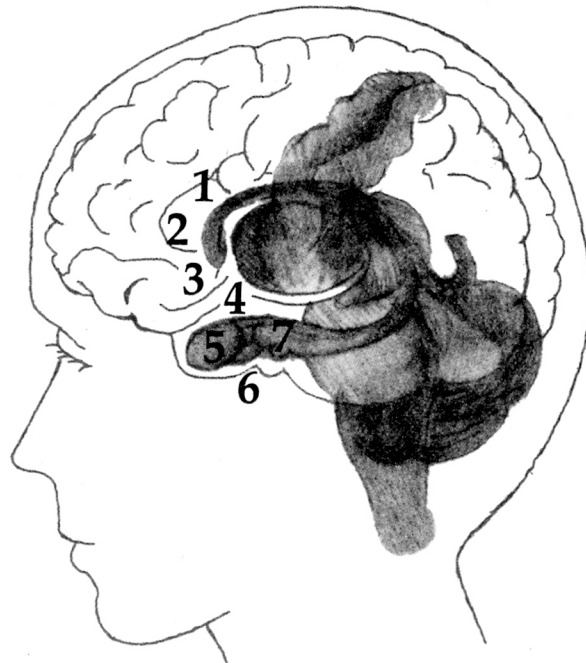
A végső ígélet: „Mert mindnyájan Isten fiai vagytok a Krisztus Jézusban való hit által. (...) Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban.” (Gal 3,26. 28)

¹¹⁵ i. m. 100. old.

F Ü G G E L É K

A NŐI AGY

1. *Elülső cinguláris kéreg (Anterior Cingulate Cortex, ACC):* Felméri a lehetőségeket, és döntéseket hoz. Az idegeskedés központja. A nők agyában nagyobb, mint a férfiakéban.
2. *Prefrontális agykéreg (PFC):* A királynő, aki uralkodik az érzéseken, és féken tartja őket. Kordában tartja az amigdalát. Nagyobb a nőkben, mint a férfiakban, és a tizenéves lányokban egy-két évvel hamarabb fejlődik ki, mint a fiúkban.
3. *Inzula:* A zsigeri érzések feldolgozó központja. Nagyobb és aktívabb a női agyban.
4. *Hipotalamusz:* A karmester a hormonműködés szimfóniájában, ez indítja be az ivarmirigyek működését. Pubertáskorban hamarabb kezdi kifejteni tevékenységét a lányoknál.
5. *Amigdala:* A bennünk lakozó vad ösztönlény, csak a PFC képes megszelídíteni. A férfiakban terjedelmesebb.
6. *Agyalapi mirigy:* A termékenység, tejtermelés és szoptatás hormonjait állítja elő. Segít az anyai agyműködés beindításában.
7. *Hippokampusz:* Az elefánt, aki örökre megőrzi a csaták, a romantikus találkozások és gyöngéd pillanatok emlékét – hogy mi se felejthessük el. Nagyobb és aktívabb a nők agyában.

A NEUROHORMONÁLIS SZEREPOSZTÁS

(avagy hogyan hatnak a hormonok a nők agyára)

Amelyekről a háziorvosa is tudhat:

Ösztrogén: Akirálynő, aki erőteljesen, szenvedélyesen uralkodik, egyszer fontoskodik, máskor gátlástalan csábítóként viselkedik. A dopamin, szerotonin, oxitocin, acetilkolin és norepinefrin (az örömrézetért felelős kémiai agyi vegyületek) társa.

Progeszteron: Az ösztrogén határozott, bár visszahúzódó nővére. Időről időre felbukkan, és előfordul, hogy viharosan megfordítja, máskor viszont csak tompítja az ösztrogén hatását. Az ő gyermeke az allopregnenolon (az agy Seduxenje, vagyis nyugtatója).

Tesztoszteron: A gyors, magabiztos, koncentrált, szenvedélyes, férfias, a lehengető csábító, aki erőszakos és érzéketlen, nincs ideje finomkodni.

Amelyekről nem minden orvos tudja mindig, hogy hatással vannak a női agyra:

Oxitocin: A kedves, doromboló kiscica és a szeretetre méltó, gondoskodó földanya. Ő Glinda, a jó boszorka az Óz, a nagy varázslóból, aki szolgálatkészen segít. Az ösztrogén és a vazopresszin, vagyis a férfias társas kapcsolódás hormonjának nővére, valamint a dopamin (egy másik örömrézetért felelős agyi vegyület) barátja.

Kortizol: Egy kifacsart, kimerült, és agyonhajszolt hormon, termelődése rendkívül érzékeny a fizikai és érzelmi behatásokra.

Vazopresszin: A zárkózott, háttérbe húzódó, enyhén agresszív férfienergia, a tesztoszteron és az oxitocin bátyja (az oxitocinhoz hasonlóan férfias, aktív társas kapcsolódásra ösztönöz).

DHEA (DeHydroEpiAndrosteron): Az összes hormon forrása, amely mindenütt jelen van, ő az élet mindent átható lehelete, stimulál, a tesztoszteron és az ösztrogén atyja és anyja, másképpen „anyahormon”, a hormonok Zeusza és Hérája. Erőteljesen jelen van a fiatalságban, öregségünkre mindenestül elenyészik.

Androsztedion: A tesztoszteron anyja a petefészekben, a szemtelenség forrása, fiatal korban van elemében, a klimax idejére azonban ellankad, majd a petefészekkel együtt elhal.

Allopregnenolon: A progeszteron elegáns, higgadt, és jóindulatú lánya. Hiányában mogorvák leszünk, ő megnyugtat, lecsendesít és lecsillapít, bármilyen stresszt semlegesít, de amint eltűnik, ingerlékenység veszi át a helyét, hirtelen csökkenése a menstruációt megelőző, három-négy napos premenstruációs szindróma (PMS) fő előidézője.

	AMI A NŐKNÉL MEGVAN, A FÉRFIAKNÁL VISZONT HIÁNYZIK	A NŐI AGYRA JELLEMZŐ VÁLTOZÁSOK	A VALÓSÁGRA KIHATÓ VÁLTOZÁSOK
MAGZATI KOR	FŐBB HORMONÁLIS VÁLTOZÁSOK Az agy növekedését és fejlődését nem befolyásolja a férfi agyat kialakító magas tesztoszteronszint (paradox módon a tesztoszteron gátolja a bal agyfélteke fejlődését, ugyanakkor a bal félteke előbb „érik” meg)	A NŐI AGYRA JELLEMZŐ VÁLTOZÁSOK A kommunikációért, zsigeri érzéseket, az érzelmi memóriáért és a düh elfojtásáért felelős ideghálózatok akadálytalanul növekednek – a férfiakra jellemző magas tesztoszteronszint hiján, amely elpusztítaná őket	A VALÓSÁGRA KIHATÓ VÁLTOZÁSOK A kommunikációért, mások érzelmeinek felfogásáért, a társas érzékenységért és gondoskodó viselkedésért felelős agyi hálózatok nagyobb száma teszi lehetővé, hogy mindkét agyfélteke részt vegyen a pszichés funkciók teljesítésében
GYEREKKOR	1 és 24 hónapos kor között nagy mennyiségű ösztrogén választódik ki, amíg a látencia időszakában a hormontermelés vissza nem esik	Fejlettebb verbális és érzelmi hálózatok.	Leginkább olyan játékokban és szórakozásokban leli kedvét, amelyekben más lányok is részt vesznek – fiúk viszont nem
PUBERTÁS	Az ösztrogén, progesteron és tesztoszteron szintje emelkedik és havi ciklikusságot kezd mutatni	Fokozódik a stresszhelyzet kezelésére, érzelmi és szexuális életünk irányítására szolgáló idegrendszeri kapcsolatok érése és kifinomult működése	A fő hangsúly a vonzerőre, kétségbeesett szerelmi próbálkozásokra, a szülők kerülésére esik
IVARÉRTI, EGYEDÜLÁLLÓ NŐ	A hónap minden napján eltérő ösztrogén- progesteron- és tesztoszteronszint	A döntéseket és az érzelimeket irányító ideghálózatok korábban válnak éretté	Legfőbb célja, hogy társra, szerelemre találjon és megalapozza karrierjét
TERHESÉG	A progesteron és az ösztrogén szintje jelentősen megemelkedik	A stresszben részt vevő idegrendszeri központok és az őket összekötő rosthálózatok aktivitása csökken, a progesteron nyugtatólag hat az agyra, az agy volumene csökken, magzatból és méhlepényből származó hormonok veszik át az irányítást az agy és a test felett	Legfontosabb a testi jólét, folyamatos küzdelem a fáradtsággal, hányingerrel, éhségérzettel, a magzat védelme, munkahely megőrzése, szülési szabadság tervezése
SZOPIATÁS	Oxitocin, prolaktin	A stresszhálózatok még mindig viszfogott állapotban, a nemi és érzelmi ideghálózatokat hátrébe szorítja a csecsemőgondozás	A legfontosabb a nap 24 órájában folyó küzdelem a fáradékonysággal, a fájdalmas mellbimbókkal, a tejtermelés fenntartásáért
GYERMEKNEVELÉS	Oxitocin, ciklikus ösztrogén, progesteron és tesztoszteron	Az anyai agresszió, stressz, aggodalom és érzelmi kötődés agyi hálózatainak fokozott működése	A legfontosabb a gyerekek jóléte, fejlődése, nevelése és biztonsága, megbirkózni a fokozott stresszel és a munkával
PERIMENOPAUA	Az ösztrogén, progesteron és tesztoszteron rendszertelen ciklusai	Bizonyos agyi hálózatok ösztrogén-érzékenysége csökken	A legfontosabb túlélni a mindennapokat, megbirkózni a fizikai, illetve érzelmi hullámokkal
MENOPAUA	Alacsony ösztrogénszint, a progesteron eltűnik a szervezetből, magas FSH/LH szint	A gyertyületeket összekapcsoló hálózatok működését megváltoztatja az ösztrogén, oxitocin és progesteron szintjének csökkenése	A legfontosabb az egészség megőrzése, a jólét fokozása és új feladatok vállalása
POSTTMENOPAUA	Alacsony de állandó ösztrogén- és tesztoszteronszint, csökkent oxitocinszint	Az ideghálózatok kevésbé reagálnak a stresszre és az érzelmekre	A legfontosabb, hogy azt tehessen, amit akar, kevésbé fontos a másoktól való gondoskodás

Hogy a szelíden érző szép nemet
Letiltva minden főbb pályáiról,
Guzsalyra, töre kárhozthatni szokta
A férfitörvény, vajjon jól van-e?
Igen: ha az csak úgy tekintetik,
Mint ösztöninknek szenvedő edénye
S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De hát csak erre vagynak-é teremtvé
Azok, kik embert szülnék és nevelnek;
Kik életünknek gyöngé bimbait
Dajkálva őrzik forró keblöken,
S véröknek édes nedviből itatják;
Kik szebb korunknak édes napjain
Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
S lelkünket égi érzésben feresztik;
Kik ősz korunkban reszkető fejünket
Ismét ölkébe vészik s dajka-karral
Vezetnek éltünk véghatárhoz,
S ölelve tésznek a halál ölébe,
Míg ott is újra vélünk egyesülnek?

Oh, nagy s dicső cél van nekik feladva,
S rendeltetésök szebb, mint a miénk!
De mint mehetnek nagy pályájokon
Bevont szemekkel s békós lábakon?
S kívánhatunk-e tőlök oly csudát,
Hogy céljainknak megfeleljenek,
És lelkeinkkel öszvezenjenek,
Ha őket a vak gyermekségbe zárjuk?
A míveletlen föld csak gazt terem:
A lélek is csak úgy emelkedik
A virtusokhoz égi szárnyakon,
Ha Delphi-isten önt rugárt belé,
Mely úgy kifejti lelkünk díszzeit,
Mint éltető nap a virágkebelt.

Midőn csapongva ömledő dalog
Klavírod érző hangjain lebeg,
Midőn nyilazva repdez ajkidon
Az ihletett szív s nyílt ész lángigéje,
Mely szívet-elmét egyaránt hevít:
Akkor, barátném, akkor érzem,
Mit veszte a föld durva gyermeke,
Hogy a Teremtő legbecsesb alakját,
Kinek kezébe szívünk adva van,
Játéka, kénye rabjává alázta!

Te megboszúlva méltóságtokat
Kihágsz nemednek szűk korlátiból,
Melyekbe zárva tartja vad nemem;
Kihágsz, s merészen fényesb útra térsz,
Melyen csak a nagy férfinyomdokok
Vezetnek a szép tiltott táj felé;
Hol a vakító fénybe vont igazság,
Ámbár szemünket kápráztatja is,
De megmutatja a virtusnak útját,
Mely halhatatlan istenekhez int;
S hol a poesis nyájas istenei,
Szemünkhez illő földi öltözetben,
Enyelve zárnak karjaik közé,
S a symboláknak hímes fátyolában
Öleltetik meg a nagyot s a dicsőt,
S belénk mosolygják rózsás szájaikkal
Az égi szikrát s égi tiszta kényt.

Érzed hatalmas ihletésöket,
S hevült kebelt nyitsz szép sugalmaiknak,
S mint a kalitka zárát elhagyó
S ismét szabadban lengő fülmile
Örömré gerjed, s harsány csattogással
Repül az erdők zöld árnyékiba,
S üdvezli a rég óhajtott galyakról
A tarka völgyet s virradó eget:

(...)

De, oh leányka! még itt nincs határ!
A képzelgés szép játékai,
Az érzemények édes ömledési
Szépítik ámbár boldogságot,
De nem tehetnek boldoggá magok.
Kettősen érzed a jót és gonoszt,
S a sorsnak ádáz kényén függ nyugalmad.
Nézd a magasban fénylő bölcsességet,
Körülragyogva csillagnimbuszával
Az isteneknek békés sátorában,
Hová nem érhet semmi földi tör!
Ott, ott tanul meg a bölcsék nyugalmát
Ismérni, s győzni a föld szörnyeit,
Indulatinknak pusztító dühét
És a szerencse játékit nevetni,
Használni élted szűk kerületét
S bátran letenni a halál kezébe.

(...)

(1814-1815)

Részletek Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona 1908-ban, a *Vasvármegye* című napilapban megjelent írásaiból

„... mi, boldog asszonyok milyen szabadok vagyunk, tisztán szélmalomharcot folytatunk, ha jogokért küzdünk. Úzhetünk ipart, kereskedelmet, földművelést, lehetünk tudósok, írók, tanárok, orvosok. Hogy igazán mosolyogni való, ha a mai rózsás és gyönyörű állapoton még változtatni is akarnánk. Igaz, mindazok lehetünk, amik itt fel vannak sorolva, de csak elvileg, de lehetünk gyakorlatilag sok mindenfélék, amik lenni nem akarunk, amitől borzadunk, de rákényszeríti nemünkre a mai társadalmi morál. Mert a felsorolt pályák csak elméletben, csak szóban vannak nyitva a nő előtt. Vegyük csak mindjárt az elsőt, az ipari foglalkozást. A gyáriparban részt vehet a nő, mert ő képviseli a legolcsóbb, a legkönnyebben kizsákmányolható munkaerőt. A legnyomorultabb munkabér, a legegészségtelenebb helyiség neki még mindig elég jó, amiért és amelyben férfi egyáltalán nem dolgoznék. Végezi a leggyilkosabb munkát is, panasz, zúgolódás nélkül. (...) Ki van mondva fenn a jelszó, hogy nőket lehetőleg le kell szorítani a tudományos pályákról, minél szigorúbban kell őket mérlegelni, mert hiszen nem odavalók. (...) Egyet elismerek, hogy a földművelés minden ága korlátlanul nyitva áll a nők előtt. Erről az egy térről még senki sem kívánta őket a nőiesség szent nevében leszorítani, erről a foglalkozásról még senki sem állította, hogy a nő erejét meghaladja. Kasza, kapa, széna- és kévehányó villa soha nem volt túlságosan súlyos a gyöngéd női kezeknek, sőt a kiválóbbaknak, mint azt már nem egyszer láttam, az ekeszarvához és a gabonásszekér gyeplőjéhez is joga van. Ezt sohasem irigyelték meg tőle. Ez már igazán a szabadság non plus ultrája! Ennyit a kenyérkereső pályákról!”

„ A munkásosztály asszonyának néha igazán kétségbeejtő a helyzete, mert sajnos az iszákosság, főképpen a gyilkos pálinka révén, évről-évre, napról-napra terjed a munkások között. A keresmény, mely a nagyszámú család eltartására úgy is csak szűkösen elég, a pálinkásboltba, korcsmába vándorol, abból a család csak keveset, sokszor semmit sem lát. A gyermekek eltartásának gondja teljesen az anyára nehezedik. Az iszákos, züllött férj sokszor csak azért megy haza, hogy az utolsó rongyot is elvigye a háztól, s az utolsó falatot is kivegye a gyermekei szájából. És ez, amit leírok, nem költött dolog, nem nagyítás, hanem keserű valóság. S a nyomorult asszony, ha követeléseinek ellenszegül, a leggyalázatosabb, legaljasabb bánásmódban részesül. – S van-e törvény, mely őt ebben a kétségbeejtő helyzetben védi?” (...) És végül, ha a nő a férfi önzésének esik áldozatul, ha nem csak az anyaság terheit, de mellette még a közmegvetés súlyát is kell viselnie, esik-e csak egyetlen árnyékfoltocska is ilyenkor a csábítóra? Sőt, talán még a hódító glóriája ragyogja körül. Hát ez a társadalmi szokás nem szorulna-e egy kis átformálásra, avagy erkölcsileg olyan helyes, hogy kár volna bántani? (...) És e kérdés érintésével eljutottunk a legkényesebb ponthoz is (...) eljutottunk a leánykereskedéshez. (...) Ahol ilyen szégyenteljes dolgok történhetnek meg anélkül, hogy az aljas közvetítőt és a még aljasabb vevőt a nép meglincselné, ott ne beszéljünk a nő erkölcsi szabadságáról. Ahol a nőt adják és veszik, mint a vásári cikket a piacon, annak az országnak minden társadalmi intézménye, műveltsége hazugság, porhintés a világ szemébe.”

Derék asszony dicsérete

6. számú melléklet

Példabeszédek könyve 31,10–31

*Derék asszonyt kicsoda találhat? Mert ennek ára sokkal felülhaladja az igazgyöngyöket.
Bízik ahhoz az ő férjének lelke, és annak marhája el nem fogy.
Jóval illeti őt és nem gonosszal, az ő életének minden napjaiban.
Keres gyapjat vagy lent, és megkészíti azokat kezeivel kedvvel.
Hasonló a kereskedő hajókhöz, nagy messziről behozza az ő eledelét.
Felkel még éjjel, eledelt ad az ő házának, és rendel ételt az ő szolgálóleányainak.
Gondolkodik mező felől, és megveszi azt; az ő kezeinek munkájából szőlőt plántál.
Az ő derekát felövezi erővel, és megerősíti karjait.
Látja, hogy hasznos az ő munkálkodása; éjjel sem alszik el az ő világa.
Kezeit veti a fonókerékre, és kezeivel fogja az orsót.
Markát megnyitja a szegénynek, és kezeit nyújtja a szűkölködőnek.
Nem félti az ő házanépét a hótól; mert egész házanépe karmazsinba öltözött.
Szőnyeget csinál magának; patyolat és bíbor az ő öltözete.
Ismerik az ő férjét a kapukban, mikor ül a tartománynak véneivel.
Gyolcsot sző, és eladja; és övet melyet ad a kereskedőnek.
Erő és ékesség az ő ruhája; és nevet a következő napnak.
Az ő száját bölcsen nyitja meg, és kedves tanítás van nyelvén.
Vigyáz a házanépe dolgára, és a restségnek étvét nem eszi.
Felkelnek az ő fiai, és boldognak mondják őt; az ő férje, és dicséri őt.
Sok leány munkálkodott serénységgel; de te meghaladod mindazokat!
Csalárd a kedvesség, és hiábavaló a szépség; a mely asszony féli az Urat, az szerez
dicséretet magának!
Adjatok ennek az ő keze munkájának gyümölcséből, és dicsérjék őt a kapukban az ő
cselekedetei!*

Victor Hugo
Az alvó Boáz (Részlet)

7. számú melléklet

Elcsigázta a nap, Boáz lefeküdt.
Szérűjén szüntelen, estig munkálva fáradt.
azután szokott helyen vetett magának ágyat.
s aludt, rakott búzás, telt vékai között.

Bár gazdag, s mezein neki ért búza, ápra,
mégis jóra hajolt ez aggastyán szíve,
malmainak vizét sár ne mocskolta be,
nem rejtett ördögöt kohótüze lángja.

Szakálla színezüst áprilisi patak.
Kévéje sose volt gyűlölködő, se fősvény,
s látván egy-egy szegény tallóztatót a földjén,
– Hullassatok kalászt szándékkal – szólt az agg.

Bizton haladt Boáz, nem csábította rossz út,
ruhája hófehér becsület s tiszta len;
s mert a szegény felé tárultak szüntelen,
búzás-zsákai, úgy buzogtak, mint közös kút.

És jó gazda Boáz, rokoni szíve hű,
nagylelkű, bőkezű, habár takarni is tud,
s asszonyszem követi, inkább, mint bármely ifjút,
mert szép a fiatal, de vén nagyszerű.

Az agg, ki visszatér forrásához az árnak,
örök napokhoz ér, s elhagy futó napot;
az ifjú emberek szemében láng ragyog,
ámde a vén szeme világossággal árad.

(Nemes Nagy Ágnes fordítása)

Felhasznált irodalom:

Ablonczy Dániel: *Családkönyv református keresztyén szemmel*, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója Budapest, 1992.

Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó Budapest, 1983.

Berzsenyi Dániel összes versei, Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1982.

Brizendine, Louann: *A női agy*, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010.

David, A. Rosalie: *Az Egyiptomi birodalom, A múlt születése sorozat*; Helikon Kiadó Lausanne 1975. évi kiadása alapján készült

Dedinszky Gyula: *A Biblia néprajza*, Evangélikus Sajtóosztály Budapest, 1991.

Dickinson, T. George: *Eszter királyné*, Advent Irodalmi Műhely Budapest, 2008.

Dosztojevszki, M. Fjodor: *Bűn és bűnhődés*, Európa Diákkönyvtár, Európa Könyvkiadó Budapest, é. n.

Down, Kendall: *Betlehemi szerelmi történet, Ruth könyvének regénye*, Advent Kiadó Budapest, 2002.

Ferguson, Everett: *A kereszténység bölcsője*, Osiris Kiadó Budapest, 1999.

Gerő András: *Se nő, se zsidó, Előítéletek találkozása a századforduló Monarchiájában*, Új Mandátum Könyvkiadó Budapest, 2009.

Harksen, Sibylle: *A nő a középkorban*, Edition Leipzig, Lipcse és a Corvina Kiadó Budapest közös kiadása, 1976.

Haynes, C. B.: *Isten küldött egy embert*, Advent Kiadó Budapest, 2000.

Kákossy László: *Ré fiai, Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Gondolat, 1979.

Karssen, Gien: *Nők a Bibliában*, Evangéliumi Kiadó, h. n., é. n.

Kelbert Krisztina: *Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona, Arcképcsarnok – Híres szombathelyi nők*, Szülőföld Könyvkiadó Szombathely, 2013.

Knight R. George: *Ellen White kora*, Advent Kiadó Budapest, 2002.

Kraus, Naftali: *Nők a Bibliában és a Talmudban, 56 elbeszélő biográfia; Ősi Forrás sorozat (14)*, PolgART Könyvkiadó Kft. Budapest, 2005.

Lenkeyné Semsey Klára: *Nők az Újszövetségben, Az Újszövetség a nőkről*; Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója Budapest, 1993.

Luther Márton végrendelete, A reformátor testamentumának tartalmát és történetét ismerteti Fabinyi Tibor, 1982., Corvina Kiadó

Mann, Thomas: *József és testvérei: Jákob története, József Egyiptomban*, Európa Könyvkiadó Budapest, 1959.

Mérey Péter: Az utolsó „Éden”(a góg megdölt bástyái második része), Kiadja: Mérey Péter, é.n.

Moir, Anne – Jessel, David: *Női agy – férfiesz*, Magyar Könyvklub, é. n.

Popper Péter: *Felnőttnek lenni...(A „létező” és a „készülő” ember)*, Az élet dolgai, Saxum, é. n.

Pukánszky Béla: *A nőnevelés évezredei, Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*; Gondolat Kiadó, 2006.

Ranschburg Jenő: *Nők és férfiak*, Saxum Kiadó Kft., 2011.

Rebić, Adalbert: *Bibliai régiségek, Katolikus teológiai kézikönyvek 25*; Agapé, Ferences Nyomda és Könyvkiadó Kft. Szeged, 2000.

Shahar, Shulamith: *A negyedik rend, Nők a középkorban*; Osiris Kiadó Budapest, 2004.

Soós Attila: *Titokban formáltattam, Egy túlélő vallomásai a gondviselésről, a lelkiismeretről, igaz társakról, az igazságkeresésről*, BIK Könyvkiadó Budapest, 2007.

Takács Béla: *Mesterségek és foglalkozások a Bibliában*, Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója Budapest, 1993.

Vankó Zsuzsa: *Mit mond a Biblia*, Bibliaiskolák Közössége Budapest, 1999.

Világtörténet, *A nő a történelemben*, 1982. 1. szám

Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*, 6. kiadás, Kiadja az Ordass Lajos Baráti Kör, é. n.

Wenig, Steffen: *A nő az ókori Egyiptomban*, Edition Leipzig, Lipcse és a Corvina Kiadó Budapest közös kiadása, é. n.

White, Ellen: *Boldog otthon, Kézikönyv a stabil családépítéshez*; Élet és Egészség Könyvkiadó – Bibliaiskolák Közössége Budapest, 2006.

White, Ellen: *Jézus élete*, Advent Kiadó Budapest, 1989.

White, Ellen: *Pátriárkák és próféták*, Bibliaiskolák Közössége; Fordította: Stramszki István; h. n.; é. n.

White, Ellen: *Próféták és királyok*, Advent Kiadó Budapest, 1995.

Wieder Sulem-Pollák Emánuel-Jungreis Jakab: *A zsidó házaset törvényei*, Orthodox Központi Bizottság Rabbikollégiuma Budapest, 1936.